

**INSTITUTIONEN FÖR SOCIOLOGI OCH
ARBETSVETENSKAP**

TILLFÄLLET GÖR TJUVEN?

- En kriminologisk studie av tillfällesstrukturen för bedrägerier

Anna Larsson

Examensarbete för

Master i kriminologi, 30 hp

Handledare: Oskar Engdahl

Vårterminen 2018

Abstract

Title: Tillfället gör tjuven? – En kriminologisk studie av tillfällesstrukturen för bedrägerier

Author: Anna Larsson

Supervisor: Oskar Engdahl

Examiner: Sven-Åke Lindgren

Type of thesis: Master in criminology, 30 higher education credits

Date: Spring 2018

Aims and objectives:

The aim of this study was to increase the knowledge of fraud and therefore contribute with a greater understanding of the phenomenon. It was also to study how different kind of frauds' opportunity structure looks like and investigate if there are some similarities between them.

The goal was therefore to fill the knowledge gap of how opportunity structure for frauds are.

- What similarities exist between different kind of frauds and their opportunity structure?
- What distinctness is there between different kind of frauds and their opportunity structure?
- How can the knowledge of the opportunity structure for frauds contribute in work with crime prevention?

Methods and data:

A qualitative study with document analysis was used to analyse different cases of fraud.

Primarily, data was collected from different kind of legal cases (plaints and the judicial decisions). Five different cases were studied, each representing one kind of victim – bank, private person, insurance company, aid organisation and municipality. Only Swedish cases were studied. A strategic sampling was used, focusing on the variation in each type of case, all in the same timeframe, 2010 to 2018. A thematic analyse was thereafter used, to identify similarities and differences in the opportunity structure – all to identify different themes.

Results:

There are multiple similarities between different kinds of fraud, but one of them is standing out – insurance fraud. Four different themes were identified in the opportunity structure; lack of capable guardians, suitable targets, rationalisation and social association with other individuals that affect the person into committing crimes. Lack of capable guardians can also be lack of control in an organisation, or absence of friends/family/colleagues that can prevent the crime. Suitable targets are often identified in the routine activity, both the offender and the victim – either in private life or work-related. Rationalisation is often used by the offender to neutralise her/his actions – denial of damage, denial of victim or denial of responsibilities. Social associations with people that are close to the offender all influence her/him, in the same way as he/she affects them. These four themes were the main result of the opportunity structure of frauds. If one of those factors is excluded, the crime can be prevented.

Keywords: Fraud, Opportunity Structure, Economic crime, routine activity, criminology.

Innehållsförteckning

ABSTRACT	2
FÖRORD	4
1. INLEDNING	5
1.1 BAKGRUND OCH PROBLEMBESKRIVNING	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	7
2. BEDRÄGERI OCH TIDIGARE FORSKNING	9
2.1 BEDRÄGERI SOM EKONOMISK BROTTSLIGHET	9
2.2 TIDIGARE FORSKNING	10
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	14
3.1 TILLFÄLLESSTRUKTURER OCH HANDLINGSMÖJLIGHETER	14
3.2 KAPABLA VÄKTARE	15
3.3 TILLGÄNGLIGA OBJEKT	16
3.4 RATIONALISERING	17
3.5 SOCIALA KONTAKTER	18
3.6 SAMMANFATTNING.....	18
4. METOD OCH MATERIAL	20
4.1 DESIGN OCH ANALYSMETOD	20
4.2 TEMATISK ANALYS – OCH PRAKTISKA TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	20
4.3 AVGRÄNSNINGAR OCH URVAL	21
4.4 DATAINSAMLING	22
4.5 MATERIALETS BEGRÄNSNINGAR.....	23
4.6 ETISKA ASPEKTER	24
5. EMPIRI, RESULTAT OCH ANALYS	25
5.1.1 FALL 1: BEDRÄGERI MOT BANK.....	25
5.1.2 FALL 2: BEDRÄGERI MOT PRIVATPERSON.....	27
5.1.3 FALL 3: BEDRÄGERI MOT ETT BOLAG/FÖRSÄKRINGSBOLAG	30
5.1.4 FALL 4: BEDRÄGERI MOT EN HJÄLPORGANISATION	32
5.1.5 FALL 5: BEDRÄGERI MOT KOMMUN	34
5.2 ANALYS OCH KUNSKAPSANVÄNDNING.....	36
6. DISKUSSION OCH SLUTSATS.....	41
6.1 DISKUSSION	41
6.2 SLUTSATS	44
6.3 VIDARE FORSKNING	44
7. REFERENSER	46
Böcker, rapporter, internet och annan litteratur	46
Databaser	49
Rättsfall	49

Förord

Jag vill framföra ett stort till alla som har stöttat mig i mitt arbete med denna masteruppsats i kriminologi. Framförallt vill jag rikta ett stort tack till min handledare Oskar Engdahl som har bidragit med mycket god feedback och input under arbetets gång. Han har bidragit med god kunskap inom ekonomisk brottslighet vilket har varit en viktig del för det pågående arbetet. Jag har under arbetet fått möjlighet att få en god kunskap inom bedrägerier och ekonomisk brottslighet, vilket har varit väldigt intressant och lärorikt.

Göteborg, maj 2018. Anna Larsson

1. Inledning

I det inledande kapitlet kommer en bakgrund och problembeskrivning att lyftas fram. Det avslutas sedan med att presentera studiens syfte och frågeställningar.

1.1 Bakgrund och problembeskrivning

I dagens samhälle är bedrägeri ett vanligt förekommande fenomen. Ett bedrägeri kan förslagsvis inledas med att ett erbjudande på mejl skickas ut. Det kan exempelvis stå att du kan köpa en smartphone för endast 200 kr om pengarna betalas in direkt. Detta meddelande skickas ut till tusentals individer i hopp om att några ska acceptera erbjudandet och betala in pengarna. När pengarna sedan är inbetalade så kommer inte telefonen. Det är inte heller ovanligt med annonser på internet, förslagsvis Blocket, där du kan köpa en produkt från en privatperson men att den sedan inte kommer. Dessa två är exempel på olika bedrägerier, som i dagens samhälle har blivit allt vanligare, där förövaren går med ekonomisk vinning och offret med en ekonomisk förlust.

Enligt den officiella brottsstatistiken har bedrägeribrottsligheten ökat kraftigt sedan början av 2000-talet (BRÅ, 2017a). Antalet anmälda bedrägerier var i början av 2000-talet omkring 35 000 fall. Motsvarande antal för 2017 visade på nästan 209 000 anmälda fall (BRÅ, 2018). En av anledningarna till ökningen kan vara att möjligheten att utföra bedrägerier har ökat i takt med utvecklingen av teknologin, och att nya former av bedrägerier ständigt utvecklas (Van Slyke, Benson & Cullen, 2016a; Guillot, 2013). En ökning av antalet anmälda brott kan också bero på yttre faktorer, exempelvis anmälningsbenägenheten hos allmänheten (Torny, 2014). Då det har skett en sådan markant ökning av antalet anmälda bedrägerier går det dock klargöra att enbart anmälningsbenägenheten inte är den enda faktorn utan att bedrägeribrottsligheten har ökat (BRÅ, 2017a).

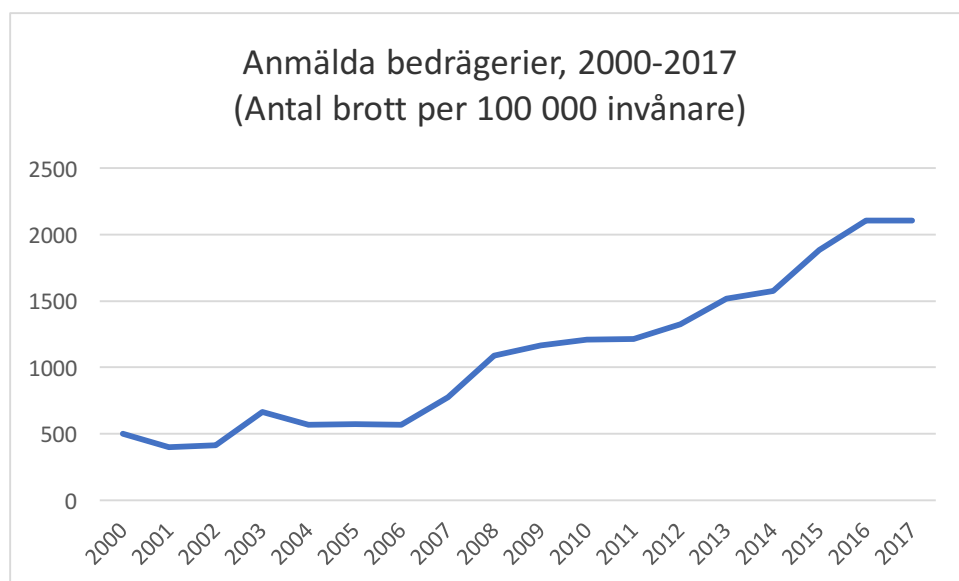

Diagram 1: Anmälda bedrägerier i Sverige mellan 2000–2017. Antal brott per 100 000 invånare. Inklusive bedrägeri, grovt bedrägeri och bedrägligt beteende. Källa: Brottsförebyggande rådet 2018/statistikdatabasen.

Även om brottsstatistiken har visat på en ökning av bedrägerier så finns det trots allt ett stort mörkertal, framförallt gällande mindre summor där offren inte anser att det är lönt att anmäla (Nylander, 2017, 12 januari). Det finns de personer som anser att bedrägeribrott är en mildare form av brottslighet än exempelvis rån, då bedrägerier kan anses som ett offerlöst brott (Svensk försäkring, 2016). Offret för bedrägeri kan vara både privatpersoner, privata företag, staten och samhället i stort. Exempelvis har det visat att skattebrott/skattebedrägeri kostar skattebetalare extra skattepengar, eller försäkringsbedrägeri som drabbar övriga försäkringstagare och försäkringsbolaget (Svensk försäkring, 2016; Ekobrott, u.å.).

Trots en ökning av bedrägeribrottsligheten har antalet personer lagförda för bedrägerier minskat, vilket illustreras i diagram 2 nedan (BRÅ, 2018).

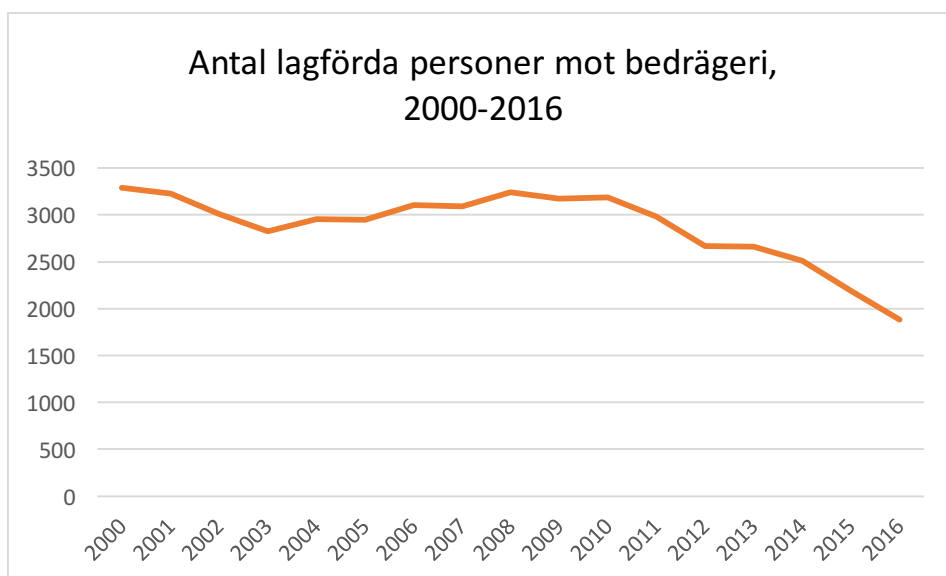

Diagram 2: Antal lagförda personer för bedrägeri, mellan 2000–2016. Källa: Brottsförebyggande rådet, 2017a/statistikdatabasen.¹

I början av 2000-talet var antalet personer lagförda för bedrägeri i Sverige omkring 3 300 stycken, vid 2016 var det omkring 1 900 stycken (BRÅ, 2018). En ökad bedrägeribrottslighet i kombinerat med en minskning av antalet lagförda personer kan anses vara oroväckande, vilket gör det viktigt att ämnet studeras mer.

Dessutom är bedrägeri, liksom andra brott som ofta kategoriseras som ekonomisk brottslighet och white-collar crime, en relativt outforskad brottstyp, framförallt i jämförelse med andra brottskategorier (Smith, Button, Johnston & Frimpong, 2011; Friedrichs, 2010). Genom olika studier har det ändå framkommit att individer rankar viss form av white-collar crime lika allvarligt som traditionell gatubrottslighet (Benson, Eck och Madensen, 2009). Bedrägerier är ofta komplicerade och svårlösta, samt kräver ofta stora utredningar där huvudfokus tidigare varit att identifiera strategier för att kunna förebygga dem (Smith et al., 2011). En annan

¹ Noterbart är dock att det över tid har skett en ökning i andelen lagföringar som avser större antal bedrägeritillfällen. (BRÅ, 2016).

problematik med bedrägerier är att det ofta uppfattas olika och kan skilja sig markant från varandra, vilket gör fenomenet mer komplicerat (Doig, 2006).

Påståendet där ”tillfället gör tjuven” är intressant gällande bedrägerier, men stämmer verkligen detta? Eller kan det vara det motsatta, att ”tjuven gör tillfället”? Varför en del brott begås kan till viss del bero på brottets tillfällesstruktur eller gärningspersonens motiv. Tillfällesstrukturen kopplat till bedrägerier kommer att studeras vidare i denna rapport eftersom bedrägerier tidigare har påtalats vara ett tillfällesbrott som påverkas av samhällsförändringar och tekniska innovationer. Förändringar av tillfälle att begå brott kan därför till viss del avläsas i utvecklingen av den anmälda brottsligheten. Exempelvis den ökade bedrägeribrottsligheten vid 1960-talet till följd av att checken introducerades som betalningsmedel. När det sedan blev krav på legitimation för att lösa in checken så minskade bedrägerierna istället (BRÅ, 2004; Knutsson & Kühnhorn, 1980). Några sådana exempel illustreras i diagrammet nedan.

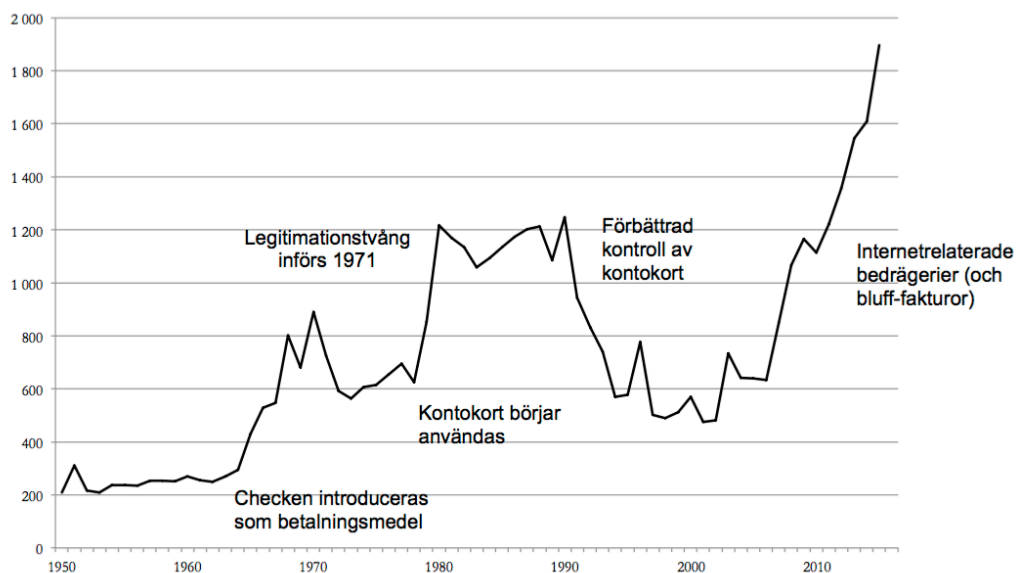

Diagram 3: Polisanmälda bedrägeribrott i Sverige 1950–2015 per 100 000 invånare. Källa BRÅ/statistikdatabasen.

Forskare har under den senaste tiden efterfrågat mer forskning kring ekonomisk brottslighet kopplat till brottets tillfällesstruktur, vilket är en viktig utgångspunkt för denna rapport (Benson, et al., 2009).

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna rapport är att öka kunskapen kring bedrägeri som fenomen, speciellt med avseende på bedrägeribrottets tillfällesstruktur. Jag ämnar undersöka om det finns generella faktorer som skapar tillfälle för att begå dessa brott eller om tillfällesstrukturen för olika typer av bedrägerier skiljer sig åt. Syftet är att fokusera på hur en tillfällesstruktur kan se ut i relation till vilken typ av bedrägeri det handlar om – genom att utgå från olika offer. Kunskapsluckan gällande bedrägeriers tillfällesstruktur ska fyllas och en klargöring av

fenomenets mening och betydelse för omvärlden, samt vad denna kunskap kan bidra till ur ett brottsförebyggande perspektiv.

Denna rapport avser att besvara följande frågor:

- Vilka likheter förkommer gällande tillfällesstrukturer hos olika typer av bedrägerier?
- Vilka skillnader förkommer gällande tillfällesstrukturer hos olika typer av bedrägerier?
- Hur kan kunskap om tillfällesstrukturen för olika bedrägerier bidra till det brottsförebyggande arbetet?

2. Bedrägeri och tidigare forskning

I följande avsnitt definieras bedrägeri som begrepp och relateras till den övergripande kategorin ekonomisk brottslighet. Detta klargörs genom att lyfta fram den tidigare forskningen inom ämnet. Den tidigare forskningen kring bedrägerier är begränsad, framförallt i jämförelse med andra ämnen inom kriminologin (Smith et al., 2011).

2.1 Bedrägeri som ekonomisk brottslighet

I svensk lag finns det tre olika straffgrader för bedrägeri, oavsett vilken typ av bedrägeri det rör sig om; ringa bedrägeri (även kallad bedrägligt beteende), bedrägeri och grovt bedrägeri. Lagen som reglerar detta är brottsbalkens nionde kapitel (Om bedrägeri och annan oredlighet, §1–3), som säger följande angående rubriceringen bedrägeri:

”1 § Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för bedrägeri till fängelse i högst två år.

För bedrägeri döms också den som genom att lämna oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan. Lag (1986:123).” (SFS 1962:700, 1 §).

Ringa bedrägeri, även kallad bedrägligt beteende, anses vara en mildare form och där det ekonomiska värdet inte överstiger 1000 kronor, dock finns det undantag från den summan. Straffet för bedrägligt beteende är böter eller fängelse i högst sex månader (Polisen, 2016; SFS 1962:700, 2 §). Grovt bedrägeri är däremot den allvarligaste bedrägerirubriceringen där straffskalan är fängelse mellan sex månader och sex år. Grovt bedrägeri regleras i 3 §:

”Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Lag (2017:442).” (SFS 1962:700, 3 § andra stycket).

Det finns även andra former av bedrägeri som inte regleras i ovanstående lag, utan som har fått en egen brottskategori. Det gäller exempelvis viss form av skattebrott och bidragsbrott. Dessa regleras istället genom Bidragsbrottslagen (SFS 2007:612) och Skattebrottslagen (SFS 1971:69).

Det går att kategorisera bedrägerier på olika sätt. BRÅ (2017b) använder sig av en kategorisering där hjälpmedlet lyfts fram, exempelvis datorbedrägeri, med kontokort, med hjälp av faktura, med hjälp av internet etc. Det går även att kategorisera utifrån offret, som även BRÅ (2017b) till viss del använder sig av. I denna rapport kommer bedrägerierna att kategoriseras utifrån dess offer, förslagsvis privatperson, privat företag, statlig myndighet,

länsstyrelsen, kommun etc. och därefter identifiera olika bedrägerityper (Ponzibedrägeri, försäkringsbedrägeri, assistansbedrägeri m.fl.) Bedrägeri är en mångfacetterad brottstyp, men det är vanligt att kategorisera dem i olika grupper eftersom det annars blir ett väldigt brett begrepp. Exempel på bedrägerier kan vara försäkringsbedrägeri, skattebedrägeri (nu även kallad skattebrott), assistansbedrägeri (bidragsbrott), Ponzibedrägeri/investeringsbedrägeri, kortbedrägeri etc. I många fall så riktar en sorts bedrägeri in sig på ett specifikt offer (försäkringsbedrägeri riktar in sig mot försäkringsbolag), men det finns kategorier där det överlappar med varandra, exempelvis så kan Ponzibedrägeri rikta in sig på exempelvis banker och privatpersoner. I rättslig mening är däremot alla bedrägerier likvärdiga. I denna uppsats kommer fokus ligga på rättsfall som regleras via brottsbalkens nionde kapitel (SFS 1962:700, § 1–3).

Bedrägeri är en form av ekonomisk brottslighet, där gärningspersonen avsiktligt vilseleder offret. Detta leder till att gärningspersonen får en ekonomisk vinning och att offret lider av ekonomisk skada av något slag (Polisen, 2016). Ekonomisk brottslighet är ett samlingsnamn på flera olika brott som är av ekonomisk art, många av dessa begås av företag eller näringsverksamheter. Det behöver inte kopplas till ett speciellt offer, utan kan även vara samhället i stort. Exempel på ekonomisk brottslighet är skattebrott, bokföringsbrott, insiderbrott, bedrägeri och bidragsbrott (Ekobrott, u.å.). Bedrägeri har historiskt ofta definierats som en underkategori till White-collar crime och andra former av brottslighet som begås i yrkes- och näringslivet. På senare tid har dock bedrägeri blivit mer uppmärksammat som en enskild brottskategori vilket lett till ett mer fristående begrepp. Detta är viktigt då bedrägerier i många fall inte begås av människor med hög social status eller inom ramen för yrkes- och näringslivsverksamhet och i det avseende inte kan klassas som ett white-collar crime (Smith et al., 2011).

White-collar crime är en kategori som överlappar med ekonomisk brottslighet, Sutherland definierar begreppet enligt följande; “a crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation” (Sutherland, 1949:9), alltså en person med högt ansvar och social status inom yrkeslivet. Intressant nog så exkluderar Sutherland arbetstagarbrottslighet och bedrägeri i sin definition (Smith et al., 2011).

2.2 Tidigare forskning

Inom forskningen om bedrägerier och ekonomisk brottslighet i stort råder det ingen enighet om vad som motiverar, skapar tillfällena för och i övrigt förklarar varför människor begår ekobrott. En del forskare menar att det är rationella val som styr om gärningspersonen begår brottet eller inte, där de väger belöningen (benefits) mot riskerna/kostnaderna (costs). (BRÅ, 2000) Andra menar att sociala strukturförhållanden och individuella anpassningssätt påverkar och där tillgången till ekonomisk framgång driver gärningspersonen (ibid). Denna oenighet har ansetts bero på att forskarna tar an problemet genom att definiera fenomenet på olika sätt men också för att det finns stora skillnader i ansatserna kring problemet (BRÅ, 2000).

Inom forskningen finns det delade uppfattningar om det är tillfället eller motivet som styr brottet. Ett begrepp som många hört talas om är ”tillfället gör tjuven”, något som Alalehto (1999) ställer sig kritisk till, och att detta inte går att applicera på ekonomisk brottslighet. Han menar att detta går att applicera på en del brottsformer, såsom stöld, där den typiska gärningspersonen har låg självkontroll. Då den ekonomiska brottslingen istället präglas av hög självkontroll är detta inte lika applicerbart. Att okritiskt överföra begreppet till ekonomisk brottslighet menas därmed vara ett misstag (ibid). Enligt hans studie, där krögarbranschen är i fokus, identifierades det att en komplex organisation nästan automatiskt skapar tillfälle för gärningspersonen att begå ett brott av ekonomisk karaktär, då det är omöjligt att kontrollera allt i en sådan organisation (ibid). Därmed är den formella och informella kontrollen av stor betydelse, för att kunna förebygga och uppmärksamma brotten (ibid). Istället för ”tillfället gör tjuven” utgår en ekonomisk brottsling i krögarbranschen istället från strategin, då de är mer flexibla och gör vad som krävs för att kunna konkurrera på marknaden. Brottet begås alltså mer i syfte att behålla sin personliga och/eller yrkesmässiga rollidentitet, det är alltså ofta en defensiv handling för att kunna överleva konkurrenterna och fortsätta med sin verksamhet (ibid).

Vid bedrägerier inom företagsvärlden menas det inom forskningen ofta är personer med en hög social status inom yrket som begår brotten (Engdahl, 2008; Benson et al., 2009; Alalehto, 1999; BRÅ, 2000). Däremot är det viktigt att ha i åtanke att det finns stora skillnader gällande gärningspersonernas drivkraft, möjlighet och funktion. Detta styrks av en intervjuperson i BRÅ:s rapport:

”Det kan vara egna företagare, det kan vara anställda i bolag, det kan vara chefer eller VD:s eller aktieägare till och med som planerar de här kupporna. Och utför dem era år senare, när de inte längre sitter i styrelsen. De får en insikt i systemet som ger dem en möjlighet att planera.” (BRÅ, 2016:144).

Social status spelar enligt detta resonemang en stor roll för att skapa tillfälle till ekonomisk brottslighet. Engdahl (2009) lyfter i detta sammanhang upp hur högt uppsatta personer med hög social status i exempelvis företag kan använda sin position i bolaget som en barriär för att förhindra att bli upptäckta. Genom att använda sin ledande position till att hindra andra individer från att kunna kontrollera ens handlingar och få insyn i vad som egentligen försiggår skapas ett tillfälle för brottet (ibid).

I dagens samhälle används pengar i vissa kretsar som ett medel för att skapa en bekräftelse på individens status, vilket kan leda till att en del personer försöker uppnå detta snabbare genom att exempelvis begå illegala handlingar, såsom ekonomisk brottslighet (Engdahl, 2008). En illegal handling kan bli mer tilltalande när pressen från omgivningen trycker på, pressen av att det är viktigt för individen att uppnå en finansiell framgång. Detta kan innebära att en kriminell handling initieras och som sedan kan utveckla till grövre brottslighet. Individen lär sig att pressa sina moraliska gränser vilket kan leda till allvarligare brott, då personens moraliska barriär lär sig att acceptera detta (Engdahl, 2008; Bjørge, 2015).

Vid bedrägerier menar vissa att det kan skilja sig drastiskt i jämförelse med annan brottslighet, gällande exempelvis brottets art, motiv och tillvägagångssätt. Vid bedrägerifall är det inte ovanligt att gärningspersonen tidigare varit ostraffad och att denna börjat sin kriminella karriär genom att ett tillfälle på arbetsplatsen uppkommit, vilket sedan har drivit dem till att begå brottet (Kleemans & De Poot, 2008; Engdahl, 2008). Däremot finns det tillfällen där brottet kan ske av en slump, där tillfället uppkommit genom oförutsägbara omständigheter (Kleemans & De Poot, 2008). Det kan exempelvis vara en sjukdom som tvingar personen till en viss kontaktkrets och som sedan leder in individen i kriminaliteten (ibid).

Om vi istället kollar på tillfällesstrukturen för andra brott, såsom bostadsinbrott eller våldtäkter, så finns det studier som menar att dessa har liknande faktorer för tillfällesstrukturen (Warr, 1988). Då dessa brott är väldigt olika varandra i karaktären så är det intressant att de till viss del har samma tillfällesstruktur. Om detta går att applicera på bostadsinbrott och våldtäkt så kan det kanske gå att applicera på annan brottslighet också, förslagsvis bedrägerier? Exempelvis lyfts det fram att kvinnor som bor ensamma och vid ett gathörn har större risk för att bli utsatta för både inbrott och våldtäkt. Logiken i Warrs (1988) studie syftar kring att ett brott (bostadsinbrott) ofta leder till ett annat (våldtäkt), då en situation som inte hade förutsetts av gärningspersonen skedde (offret var hemma när inbrottet skedde). Varför just den målgruppen (yngre kvinnor som bor ensamma) är mest utsatta kopplar författaren till rutinaktivitetsteorin och bristen på kapabla väktare (ibid). Warr (1988) menar att dessa brotts tillfällesstruktur ("home invasion rape" och bostadsinbrott) påminner om varandra eftersom de har liknande fysiska och sociala tillgänglighet; placeringen av bostaden (i kanten eller mitt i bostadsområdet), insynen, vem som bor i bostaden etc. Däremot skiljer sig tillfällesstrukturen på "home invasion rape" och "street rape" åt, då "street rape" mer liknar överfallsbrott och personrån (ibid).

Som lyfts fram ovan handlar mycket av den tidigare forskningen kring tillfällesstrukturen på ekonomiska brottslighet om white-collar crime och därmed inriktar sig mer mot arbetsplatsbedrägeri (Engdahl, 2009; Alalehto, 1999; BRÅ:2000; Benson et al., 2009; Van Slyke et al, 2016a). Detta innebär att annan ekonomisk brottslighet, såsom bedrägeri, ligger i skymundan i forskningen och är därmed inte lika välstuderat.

Enligt Van Slyke et al (2016a) har kriminologer traditionellt under 1900-talet bortsett från relationen mellan brott och dess tillfälle, utan istället fokuserat på att förstå och förklara grunden för motivet. Utifrån flera olika kriminologiska teorier lyfts det fram olika principer som förklarar "Crime opportunity theory":

1. *Tillfället spelar en stor roll för orsaken till all brottslighet*: Tillfälle är nödvändigt för brottet, genom att identifiera tillfället blir brottet möjligt att genomföras. Tillfälle kan även provocera fram ett kriminellt beteende, så att även laglydiga individer begår brott (Van Slyke et al., 2016a). Ett tillfälle måste vara närvarande för att ett bedrägeri ska kunna äga rum. Däremot finns det delade meningar om att enbart ett tillfälle är tillräcklig drivkraft för brottet.

2. *Varje tillfälle är väldigt specifikt:* Därmed är alla tillfällen olika, beroende på exempelvis individens position och befogenheter på sin arbetsplats.
3. *Brottstillfället är fokuserat på tid och rum:* Där bland annat stora finansiella kriser påverkar brottsligheten och dess tillfällesstruktur, men det kan också finnas en variation mellan olika länder och hur exempelvis lagstiftningen är utformad.
4. *Brottstillfället beror på ens vardagliga aktiviteter:* Tillfälle för White-collar crime sker oftast vid individens dagliga aktiviteter, exempelvis på arbetsplatsen eller andra kretsar som gärningspersonen ofta befinner sig i.
5. *Ett brott ger tillfälle för andra:* Det är vanligt att ett brott leder till ett annat, förslagsvis vid ett inbrott där offret är hemma kan sedan leda till en misshandel. Detta går även att applicera på white-collar crime. Där exempelvis en person hackar sig in på en dataserver och får tillgång till individers personliga information och kreditkortsinformation, och därmed också begår identitetsstöld eller kontokortsbedrägeri.
6. *Sociala och teknologiska förändringar producerar nya brottstillfällen:* Det skapar möjligheten för nya brottstillfällen. Internetutveckling skapar nya strukturer för en del ekonomiska brott (bland annat bedrägeri) vilket gör dem mer tillgängliga att begås (Guillot, 2013). Exempelvis är det enklare idag att begå ett försäkringsbedrägeri då skadeanmälan enkelt går att göra via internet och gärningspersonen behöver därför inte ens prata med en handläggare, utan det går att göra via ett knapptryck.
7. *Brott kan förebyggas genom att reducera tillfällena:* Det är inte alltid möjligt att helt utesluta ett tillfälle, då det kan hindra legitima handlingar. Däremot går det att göra tillfället mindre attraktivt, exempelvis genom att ändra lagstiftning. Dessutom kan en fokuserad åtgärd påverka andra brott, utan att vara det primära målet. Genom att förebygga en brottshandling kan detta innebära att individen håller sig borta från kriminaliteten och dess eventuella framtida brottshandlingar förebyggs.
8. *Reducering av tillfället innebär inte att brotten förflyttas:* Även om viss brottslighet kan förflyttas när ett tillfälle förhindras, behöver det inte betyda att all brottslighet förflyttas. En del brott kan därför förebyggas helt, när tillfället tas bort.

Benson et al. (2009) lyfter fram vikten av att identifiera tillfällesstrukturen på white-collar crime för att på så sätt kunna kontrollera och förebygga brotten. De menar att detta går att göra med hjälp av tre kriminologiska teorier; rutinaktivitetsteorin, Crime Pattern Theory och situationell brottsprevention. Med hjälp av dessa teorier ska det gå att identifiera vissa särdrag gällande brottens tillfällesstruktur, däremot argumenterar författarna för att detta också kan vara problematiskt, då många brott skiljer sig mycket från varandra (ibid).

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel redovisas och diskuteras studiens teoretiska ramverk samt dess betydelse för fenomenet. Teorin bygger på fyra olika begrepp som ligger till grund för bedrägerier, dessa begrepp bygger på delar av olika kriminologiska teorier. Det är bland annat från rutinaktivitetsteorin, bedrägeritriangeln och differentiell association. Syftet är att lyfta fram teoretiska begrepp som kan användas för att förstå och vidare undersöka vad som skapar en tillfällesstruktur för bedrägerier.

3.1 Tillfällesstrukturer och handlingsalternativ

För att kunna få en förståelse kring dessa begrepp är det viktigt att tillfällesstruktur som begrepp definieras och identifieras. Med en tillfällesstruktur avser en samling av faktorer, i en viss situation, som krävs för att ett brott ska vara möjligt att begås, eller i alla fall uppfattas som möjligt att begås. Vilka dessa faktorer är kan variera kraftigt, beroende på vad för slags brott som studeras. En sådan faktor kan bland annat handla om brist på kontroll i en verksamhet som därför skapar tillfälle för brottet (Benson, et al., 2009). Faktorerna skiljer sig mycket åt, vid exempelvis gatubrott och bedrägeri finns det olika förutsättningar för att brotten ska kunna begås. Ett bedrägeri kan exempelvis ske genom att gärningspersonen skapar en falsk faktura via datorn och som sedan skickas till offret, medan ett gatubrott sker öga mot öga med offret – alltså olika faktorer och förutsättningar.

Tillfällesstruktur som begrepp finns sammanvävt i flera olika kriminologiska teorier, och anses ofta vara en viktig del av att förklara brottslighet. Det skiljs ofta mellan ”tillfället” och ”målet” när det gäller handlingen, vilket i vardags kallas för brottets motiv. I Wikströms (2006) teori, Situationell Action Theory, förklaras att individens handlingar påverkar deras handlingsalternativ och att han/hon därmed gör ett val att begå den brottsliga gärningen. Brott är därmed en moralisk handling som begås av individen, teorin bygger på två huvudfrågor (1) vad som driver individer från att bryta dessa moraliska barriärer och (2) hur individuella och miljömässiga särdrag påverkar denna process (Wikström & Treiber, 2007). Då brott är en ett moraliskt val ska det också förklaras som detta. Vad som gör att individen ser brottsalternativet (handlingen) är dess interaktion med vissa miljöer som i sin tur är kriminogena (Wikström & Treiber, 2007; Wikström, 2006; Craig, 2018).

Handlingsalternativet utgår från individens perspektiv och påverkar dess gärning, det kan exempelvis spela roll om individen har skulder och känner sig tvingad till att ta sig ur detta, oavsett vilka medel som används. Utifrån en distinktion av Waring, Weisburd och Chayet kan det talas om tillfällesgriparna eller tillfällessökarna (BRÅ, 2000). Tillfällessökande innebär att individer aktivt söker efter tillfällena att begå brott och på så vis sätter sin kriminalitet i system, då de anser att brott är ett mer effektivt sätt att uppnå sina mål än genom att agera i enlighet med lagen. Tillfällesgriparna däremot innebär att individen tar en chans när tillfället uppkommer, dessa är ofta annars laglydiga individer. Den sistnämnda, tillfällesgriparna, kommer vara huvudfokus i denna rapport. Varför vissa individer tar tillfället när motivet

framkommer medan andra inte gör det är intressant. Nedan lyfts fyra viktiga faktorer fram; kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter.

3.2 Kapabla väktare

En teori som på ett tydligt sätt lyfter fram tillfällesstrukturer är rutinaktivitetsteorin. Teorin beskriver hur förändringar i vardagsbrottsligheten (exempelvis stöld, skadegörelse, inbrott etc.) påverkas av hur vardagliga rutiner gestaltar sig och förändras i olika sammanhang (Cohen & Felson, 1979). Det innebär att brott är ett normalt fenomen som helt enkelt beror på vilka tillfällen som vardagen erbjuder (rumsliga och tidsmässiga omständigheter). Den bygger på samspelet mellan tre faktorer som förklarar vilka förutsättningar som krävs för att ett brott ska ske, dessa är (1) motiverande förövare, (2) lämpliga objekt och (3) avsaknad av kapabla väktare (ibid). Teorin är ursprungligen utformad för att förstå brott på makronivå (rumsliga och tidsmässiga omständigheter) men kan också användas för att förstå brott på mikronivå (situationella). Delar av teorin har tidigare applicerats på internetbedrägerier (Pratt, Holtfreter & Reising, 2010). Om någon av de tre faktorerna skulle tas ut ur ekvationen så kan brottet förebyggas. Dessutom menar teorin att den är oberoende av sociala faktorer, såsom fattigdom, arbetslöshet och ojämlikhet, som traditionellt ofta används för att förklara brott. Den tredje faktorn i teorin, avsaknad av kapabla väktare, innebär att det saknas någon form av kontroll eller väktare vilket gör att brottet kan begås, vilket även Alalehto (1999) lyfter fram i sin studie om krögarbranschen. Han menar att det nästan alltid finns brist på kontroll i större verksamheter vilket skapar brottstillfällen och att det nästan är omöjligt att helt komma ifrån dessa tillfällen. Inom ramen för rutinaktivitetsteorin åtskiljer man numera mellan tre typer av kapabla väktare, nämligen ”Handlers”, ”Managers” och ”Guardians” (Sampson, Eck & Dunham, 2010). Handlers innebär att det finns någon form av emotionell koppling till förövaren, vilket kan vara familj, vänner, släkt, tränare etc. Målet för denne är att hålla förövaren borta från problem. Managers däremot kan vara individer som befinner sig på platsen då de arbetar där eller äger fastigheten, exempelvis livräddare, väktare, hyresvärdar, bartenders etc. Medel för brottspreventionen för dessa är att de befinner sig på platsen och har en fysisk närvaro (ibid). Guardians har som mål att skydda objektet och dessa kan variera kraftigt, det kan vara vanliga medborgare som befinner sig på ”rätt plats vid rätt tillfälle” eller särskilt anställda vakter eller väktare för det speciella objektet (ibid). För att underlätta tolkandet kommer dessa tre kategorier att slås samman och enbart kallas för kapabla väktare.

Ett sätt att stärka kapabla väktare i en organisation är att bygga in dualitet, vilket innebär att det alltid ska finnas minst två individer som gör samma process i arbetet för att på så sätt kunna kontrollera varandra och försvåra ett brottstillfälle (Engdahl, 2010). I ett sådant fall består de kapabla väktarna av fysiska personer, men det kan även vara annat, exempelvis lagstiftning, övervakningskameror, etc. När det inte finns någon kapabel väktare eller om denna inte är tillräckligt stark kan en kriminell handling begås (Cohen & Felson, 1979). Varje kapabel väktare är unik och beror på vad för slags brott det handlar om, vid bedrägerier kan det förslagsvis vara lagstiftning, anhöriga, kollegor, poliser, säkerhetssystem i företaget, ekonomer som kontrollerar fakturorna innan de betalas, revisorer, etc. Om det finns kapabla

väktare som är fungerande kommer inte ett bedrägeri att ske, det kan dock handla om små tillfällen där bristen av väktare finns vilket gör att handlingen ändå begås. Det krävs alltså bara en liten stund av avsaknaden för att brottet ska kunna bli aktuellt. Det sker i vardagen vilket innebär att det hela tiden måste finnas väktare för vardagens olika situationer (Cohen & Felson, 1979). Det kan vara svårt att ha kontroll över alla situationer i vardagen men ett första steg är i alla fall att uppmärksamma problematiken kring hur ett enskilt tillfälle kan skapa förutsättningar för brott.

3.3 Tillgängliga objekt

Den andra faktorn i rutinaktivitetsteorin, tillgängliga objekt, innebär att förövaren identifierar ett objekt eller offer som är en lämplig måltavla för brottet (Cohen & Felson, 1979). Offret kan vara försäkringskassan, ett företag (privat eller kommunalt), staten, en privatperson etc. Offret "väljs" sedan ut av förövaren utifrån om det finns ett tillfälle. Det kan handla om att offret inte har en bra insikt om sin ekonomiska situation och därför är ett lämpligt offer för ett bedrägeri. Det lyfts även fram olika kriterier för vad ett tillgängligt objekt egentligen är, såsom dess värde, eventuell tröghet i organisationen, synlighet och tillgänglighet (ibid). Det är inte ovanligt vid ekonomisk brottslighet att förövaren och offret befinner sig på olika platser (Benson et al., 2009). Exempelvis vid försäkringsbedrägerier befinner sig gärningspersonen bakom datorn och offret (försäkringsbolaget) befinner sig någon annanstans, i en annan stad eller land. Benson et al. (2009) argumenterar för att det är viktigt med en gemensam plats som faktor, men då många ekonomiska brott inte sker med fysisk kontakt så sker kopplingen genom ett gemensamt nätverk, exempelvis internet. Tillgängliga objekt handlar om lämpligheten hos objektet, alltså vilket värde som gärningspersonen kan vinna, exempelvis ekonomisk vinning (Cohen & Felson, 1979). Dessutom begås ekonomisk brottslighet ofta av personer som har en legitim access till offret, vilket exempelvis inte är fallet på gatubrottslighet (Van Slyke, Benson, & Cullen, 2016b). En bank som offer kan innebära att gärningspersonen kommer över en stor summa pengar vilket gör att det kan anses som ett tillgängligt objekt. Enbart tillgängligt objekt är inte en förutsättning för att brottet ska begås, men i samband med exempelvis avsaknad av kapabla väktare och en motiverad förövare så skapar detta ett starkt tillfälle och motiv för brottet (Cohen & Felson, 1979).

Som rutinaktivitetsteorin lyfter fram så är det vardagsrutinen som har en stor betydelse för handlingen, det är i vardagsrutinen som objektet blir tillgängligt. Exempelvis vid försäkringsbedrägeri så kan tillfället uppkomma när det egentligen finns ett försäkringsärende men att gärningspersonen sedan överdriver detta för att få ut mer pengar. Individerna i detta exempel hade alltså inte begått handlingen om det inte uppkommit i vardagsrutinen vilket hade gjort att varken offret (försäkringsbolaget) eller förövaren (som exempelvis fick saker stulna ur sin källare) inte hade blivit drabbade. Det är som nämnts tidigare inte ovanligt att objekten är personer eller institutioner som förövaren har kontakt med i det dagliga eller arbetsvardagliga livet, därför är det svårt att helt utesluta objekten men det går att göra de mindre tillgängliga genom att exempelvis uppmärksamma omgivningen.

3.4 Rationalisering

En välkänd teori när det gäller bedrägerier är bedrägeritriangeln, den bygger på tre grundpelare som tillsammans gör det möjligt för ett bedrägeri att begås, - press, tillfälle och rationalitet (Morales, Gendron & Guénin-Paracini, 2014; Schuchter & Levi, 2013; Cressey, 1953; Schuchter & Levi, 2015). En viktig aspekt består alltså i hur individen rationaliserar kring sina val, vad denne anser vara rätt och fel. När handlingen anses godtagbar av moralen skapar detta i sin tur ett tillfälle för brott. Rationaliteten hos individen styr också dess motiv och om det anses vara motiverat, men också hur miljön i dess omgivning ser ut. En väsentlig del av tillfällesstrukturen är att individen befinner sig i en miljö där han/hon får tillgång till rationaliseringar av olika slag.

”The rationalizations used by trust violators, then, reflect contracts with cultural ideologies which themselves are contradictory to the theme that honesty is expected in all situations of trust” (Cressey, 1953:99)

Individens moraliska handlingar påverkar motivet för brottet, exempelvis om personen är i ekonomisk skuld och begår handlingen för att ta sig ur denna. För att individen ska kunna hantera sina känslor efter en brottslig handling har Sykes och Matza (1957) kommit fram till olika tekniker som används för att neutralisera detta, kallade neutraliseringstekniker. De lyfter fram fem olika tekniker som hjälper till att neutralisera handlingen hos individen, förnekelse av ansvar, förnekelse av skada, förnekelse av offer, fördömelse av fördömda och åberopandet av högre lojalitet (ibid). Har valt att ta upp tre av dessa som anses vara aktuella för bedrägerier:

- *Förnekelse av ansvar*: Individen förnekar ansvaret för handlingen, exempelvis vid bedrägerier så kan förövaren resonera kring att det skedde av en ”olycka”, eller att de ”lånar” pengar och ska betala tillbaka det senare (ibid; Dellaportas, 2012; Doig, 2006).
- *Förnekelse av skada*: Skadan som orsakats av den brottsliga handlingen resoneras att det inte har någon betydelse för offret, ”de har råd med detta”. Deras handling är därmed inte så farlig eftersom skadan inte påverkar offret (ibid).
- *Förnekelse av offret*: Även om förövaren har insett att det har skett en skada för offret så är det ändå okej om det skett på grund av olyckliga omständigheter, utan kan snarare vara en bestraffning för offret, alltså är offret inte riktigt ett offer (Sykes & Matza, 1957; Friedrichs, 2010).

Lokanan (2015) kritiserar delar av bedrägeritriangeln. Han menar att de tre principerna (press, tillfälle och rationalitet) drar till sig allt fokus och andra viktiga delar därmed inte beaktas. Han menar exempelvis att bedrägerier bekräftas som ett individualiserat problem snarare än ett sociopolitiskt problem. Det argumenteras att bedrägeritriangeln är bra lämpad för att förstå företagskriminella och arbetsplatsbedrägeri, då den på ett bra sätt förklarar hur pålitliga individer tar dåliga beslut och som sedan kan resultera i ett bedrägeri. En annan kritik mot modellen är att den beskriver alla delars betydelse som likvärdig, medan detta väldigt sällan har testats eller undersökts (Dellaportas, 2012).

3.5 Sociala kontakter

Det sista viktiga begreppet, sociala kontakter, kommer från Sutherlands (1949) teori differentiell association. Teorin menar att individer lär sig sitt beteende genom sociala interaktioner med andra människor, där värderingar, attityder, tekniker och motiv för ett kriminellt beteende lärs in. Därmed är det kriminella beteendet inlärt (ibid). En individ blir alltså kriminell genom sin sociala krets (association) och det brottsliga beteendet sker i isolering från laglydiga individer. Genom en social interaktion med andra (kriminella) individer bidrar detta till att gärningspersonen kan knyta kontakter med en medbrottsling eller rekrytera en ny medbrottsling, få tips och råd från andra kriminella om hur de ska gå tillväga, välja offer etc. Inläringen sker främst inom grupper bland personliga och andra nära relationer. Denna sorts inläring skiljer sig inte från annan inläring, vilket gör att det brottsliga beteendet i sig inte är märkvärdigt (ibid). Motivet och drivkrafterna lärs genom definitioner av lagar som antingen är fördelaktiga eller ofördelaktiga.

Förenklat innebär den ett antagande att brott är en funktion av inlärd moral och beroende på om individen gynnar det legala eller illegala värderingarna avgör om personen inleder en kriminell karriär eller inte (Klenowski, & Copes, 2012). Utifrån detta teoretiska perspektiv kan man argumentera för att individens kontakter och nätverk är en viktig del i tillfällesstrukturen då dessa kan leda till medbrottslingar, offerskap samt tips och råd från andra kriminella. Det är individens sociala kontakter som har stor betydelse för om brottet begås eller inte, då det speglar hur individen formas som person. Vissa sociala kontakter kan direkt leda in individen på den kriminella banan. Även om det endast har lyfts fram det negativa aspekterna av sociala kontakter så kan de även ha en positiv inverkan. Kriminella kontakter är nästan alltid negativa och brottsfrämjande medan exempelvis vänner och familj kan ha en positiv inverkan på individen (kriminella kontakter = uppmånat brott, anhöriga = hämma brottet). Vikten av sociala kontakter lyfter även Cressey (1953) fram.

3.6 Sammanfattning

Det är alltså inte bara en faktor som utgör möjligheten för ett bedrägeri att begås utan en samverkan mellan flera olika; kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter. En del hävdar att varje faktor har lika stor betydelse för ett bedrägeri, men så behöver det nödvändigtvis inte vara. Samverkan mellan dessa begrepp skapar en tillfällesstruktur, något som har liknats med hur eldens tre element samverkar med varandra:

“Fraud resembles fire in many ways. For a fire to occur, three elements are necessary (1) oxygen, (2) fuel, and (3) heat. These three elements make up the “fire triangle,” [. . .]. When all three elements come together, there is fire. Firefighters know that a fire can be extinguished by eliminating any one of the three elements. [...] As with the elements in the fire triangle, the three elements in the fraud triangle are also interactive. With fire, the more flammable the fuel, the less oxygen and heat it takes to ignite. [. . .] With fraud, the greater the perceived opportunity or the more intense the pressure, the less rationalization it takes to motivate someone to commit fraud. [. . .] People who try to prevent fraud usually work on only one of the three elements of

the fraud triangle – opportunity. Because fraud-fighters generally believe that opportunities can be eliminated by having good internal controls, they focus all or most of their preventive efforts on implementing controls and ensuring adherence to them.” (Albrecht & Albrecht, 2004:20–21).

En tillfällesstruktur kan skilja sig drastiskt mellan olika brottskategorier. För att förtydliga det hela så innebär detta att det finns olika faktorer som skapar tillfälle för att den brottsliga handlingen kan begås. Vid bedrägerier har följande lyfts fram:

- *Kapabla väktare*: Avsaknaden av kapabla väktare bidrar till att tillfället för brottet uppstår och att handlingen kan begås.
- *Tillgängliga objekt*: Objektet, eller offret ”lockar” förövaren till att begå brottet, kan exempelvis vara en stor ekonomisk vinning för gärningspersonen. Pratas ofta om värde, tröghet, synlighet och tillgänglighet hos offret och förövaren.
- *Rationalisering*: Hur individen rationaliserar kring sina val, om han/hon använder sig av neutraliseringstekniker för att neutralisera handlingarna. Kan bland annat ske genom förnekelse av skada, förnekelse av offer eller förnekelse av ansvar. Detta påverkar sedan individens val och indirekt dess driv till att begå handlingen.
- *Sociala kontakter*: Individens sociala kontakter påverkar om de hamnar i ett tillfälle där brott är förekommande. Kriminella kontakter bidrar alltså nästan alltid till mer brott medan andra sociala kontakter, såsom familj istället kan hämma och förhindra brottet.

4. Metod och material

I följande kapitel presenteras studiens metod och det överväganden som gjorts kring dessa, däribland designen, datainsamlingen, avgränsningarna, urvalet, etiska aspekter etc. Detta för att säkerställa studiens kvalitet men också för att få en överblick över dess process.

4.1 Design och analysmetod

För att kunna ta reda på hur olika bedrägeriers tillfällesstrukturer ser ut har en kvalitativ ansats använts. En kvalitativ studie syftar till att få en djupare förståelse över fenomenets karaktär snarare än dess omfattning, därför studeras ofta ett mindre antal objekt mer i detalj än i exempelvis en kvantitativ studie (Denscombe, 2010). Här avser vi att förklara *hur* studien har genomförts för att dess reliabilitet och validitet ska kunna bedömas, alltså hur tillförlitlig den är och att den mäter det den avser att göra. (Yin, 2014; Marshall & Rossman, 2011). Designen som använts är en fallstudie, det innebär att ett specifikt fenomen (bedrägerier) studeras på djupet, genom en analys av olika specifika fall (bedrägerityper) av fenomenet (Denscombe, 2010). En fallstudie lämpar sig bra eftersom dess syfte just är att klargöra och djupgräva i bedrägerier (Yin, 2014). Vid fallstudier är det vanligt att flera olika metoder används, såsom interjuver, observationer och textdokument (ibid). I denna studien har däremot endast en metod valts att användas, dokumentanalys. Materialet har bestått i rättsfall där domar och stämningsansökan från tingsrätten använts. Förhoppningen är sedan att detta kan vara överförbart på likande områden. Det finns även vissa inslag av grundad teori (Grounded theory), vilket bygger på att identifiera processer om människors beteende, där fokus är att identifiera kategorier i själva processen (Denscombe, 2010).

Det finns egentligen tre olika logiska förhållningssätt mellan metoden och teorin, dessa är deduktion, induktion och abduktion (O'Reilly, 2009; Charmaz, 2012). Deduktion innebär att författaren/forskaren testar hypoteser och har därmed redan kunskap på området. Från en generell infallsvinkel till en mer specifik, där det i slutändan handlar om att testa teorins tillförlitlighet (ibid). Induktion däremot bygger på att forskaren inte har någon större förkunskap om fenomenet och därmed en mer öppen inställning, från specifika fall till en generalisering av fenomenet. En kombination av dessa kallas abduktion, där forskaren har en del förkunskaper och växlar mellan teori och analys (ibid: Bryman, 2016). I denna rapport används ett förhållningssätt som influeras från det deduktiva hållet. Analysmetoden som har använts är en tematisk analys, som bygger på att identifiera olika mönster och teman.

4.2 Tematisk analys – och praktiska tillvägagångssätt

En tematisk analys innebär att författaren identifierar och analyserar olika mönster och teman i materialet för att sedan dra slutsatser utifrån dessa (Braun & Clarke, 2006). Olika teman i materialet har identifierats, i detta fall tillfällesstrukturer på olika bedrägerityper för att sedan kunna dra slutsatser kring bedrägerier. Den tematiska analysen bygger på sex olika steg, (1) bekanta sig med empirin, (2) generera initiala koder, (3) leta efter teman, (4) granska teman,

(5) beskriva och namnge teman och (6) sammanställa rapporten (Braun & Clarke, 2006). I denna rapport lyfts olika teman fram, för hur tillfällesstrukturerna på olika bedrägerier ser ut. Utgångspunkten för teman är de teoretiska aspekterna om kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter. Steg ett bygger på att bekanta sig med empirin och därmed få en överblick över materialet för att sedan kunna initiera koder (ibid). Kodningen ska fokusera på de aspekter som studien syftar sig till, det innebär att materialet studeras för att hitta relevanta aspekter till studiens forskningsfrågor. Dessa bryts sedan ner i mindre delar för att underlätta analysen (ibid). Steg tre är sedan att identifiera dessa teman samt att kategorisera dem (kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering, sociala kontakter). Dessa koder är en sammansättning av mönstret i teorin som är intressant för forskningsfrågan. Därefter (steg 4) ska de framtagna teman granskas och skiljas från varandra. Det går även att slå samman vissa teman eller ändra nivåer för att underlätta processen (ibid). Steg fem innebär att definiera och namnge de framtagna teman och lyfta fram varför dessa är viktiga och relevanta för forskningsfrågan. Det sista steget (6) innebär att teman sammanställs och presenteras i relation till forskningsfrågorna (ibid). Sedan sker en analys av teman och materialet för att skapa en djupare förståelse över det studerade fenomenet. I denna studie har alltså en tematisk analys används där fyra teman har identifierats; kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter. Under varje tema har underkategorier identifierats, såsom förtroende, social status, rutinaktivitet, kunskap om verksamheten, straffad/ostraffad etc.

4.3 Avgränsningar och urval

Det finns flera sätt att avgränsa en studie på, i detta fall har författaren valt att fokusera på olika offer för bedrägerier och därför har avgränsningar kring detta gjorts. Då syftet är att få en bredare kunskap på området samt att undersöka om det finns olika tillfällesstrukturer, och i sådana fall hur de skiljer sig åt, har offer valts som avgränsning. Det var inte tillräckligt att studera enbart en bedrägerityp eftersom detta hade brutit mot studiens syfte, att studera flera olika bedrägerityper. Olika offer valdes som objekt eftersom det ger en bra bred och variation i materialet. Avgränsning i urvalet gjordes, där enbart domar och stämmingsansökan för bedrägeri och grovt bedrägeri gjordes, alltså har fall med rubriceringen bedrägligt beteende exkluderats. Bedrägligt beteende har valts att exkluderas eftersom det är ett mildt brott som oftast inte överstiger ett värde av 1 000 kronor, detta innebär att det kan vara svårt att identifiera en klar tillfällesstruktur.

Urvalet består till huvuddel av ett så kallat strategiskt urval (även kallat målinriktat urval), men med inslag av bekvämlighetsurval. Målet med detta är att få en maximal av variation i materialet för att på så sätt få ut det mesta av det (Marshall & Rossman, 2011). Ett strategiskt urval innebär att vissa väl utvalda kriterier ska vara uppfyllda för att det ska inkluderas i materialet (ibid). Dessa kriterier är att det ska finnas olika offertyper för varje enskilt fall. Dessutom ska fallen kunna bidra med information om tillfällesstrukturen och därför har alltför kortfattade domar som inte innehåller tillräckligt med information om detta exkluderats. Vad som är för kortfattat material kan vara svårt att avgöra, men i detta fall exkluderades i regel domar som var kortare än 20 sidor. Det är inte heller rimligt att inkludera alltför omfattande

rättsfall (som exempelvis är över 1 000 sidor långa), då dessa är alltför tidskrävande och det skulle då inte finnas möjlighet att studera fler fall – vilket hade brutit mot studiens syfte. För att dessa kriterier ska kunna uppfyllas har en del åtgärder tagits (Marshall & Rossman, 2011). Exempelvis exkluderades fall som var längre än 400 sidor. Ett urval där alla rättsfall ska vunnit laga kraft efter januari 2010 gjordes också, eftersom tillfällesstrukturer har en tendens att påverkas med samhällsförändringarna. För att minimera risken för att samhällsförändringar påverkar tillfällesstrukturen togs fall som låg varandra nära i tiden. Författaren har sökt via Google och poddar på aktuella rättsfall som rör bedrägerier för att få kunskap om debatterade bedrägerifall och sedan kontaktades den enskilda domstolen för att få ut domen. Utöver detta har även två databaser används, Zeteo och Karnov (genom Göteborgs universitets bibliotek) där författaren sökt på rättsfall från tingsrätten. Sökningar kring olika ämnesord har gjorts för att få domar med olika offer, exempel på sökningar är försäkringsbedrägeri, skattebedrägeri, bedrägeri + kommun, bedrägeri + bank, bedrägeri + ideell organisation. Därefter har resultatet av sökningarna rangordnats genom att de nyaste domarna placerades överst osv, för att sedan gå igenom dem en efter en för att se om någon uppfyller kriteriet med omfattning, offret och tidsspann. Det fanns även inslag av ett bekvämlighetsurval eftersom fallen indirekt valdes på ett sådant sätt efter att alla kriterierna var uppfyllda. Nedan är en sammanställning av dessa kriterier:

- Olika offertyper för varje enskilt fall (totalt fem olika).
- Omfattningen på domen, fall exkluderades om de var kortare än 20 sidor eller längre än 400 sidor.
- Domen vann i laga kraft efter januari 2010.

Kriterier valdes för att få ett så brett material som möjligt men också ge bästa möjliga förutsättning för att kunna få fram ett tillförlitligt material för dess tillfällesstruktur. Detta inkluderades även för att säkerställa studiens validitet.

4.4 Datainsamling

Datainsamlingen består av dokumentanalys genom rättsfallsmaterial i form av domar från tingsrätten samt stämningsansökan. Dokumentanalys innebär en genomgång av olika former av dokumentation som ofta är sekundärdata. Detta innebär att de är skapade av andra än författaren och kan exempelvis komma från myndigheter eller andra forskare (Denscombe, 2010). I denna studie studerades fem fall utförligt, utöver dessa fem rättsfall har andra fall gått igenom, men då de inte tillförde tillräckligt med information angående brottets tillfällesstruktur har de exkluderats. De fem fallen skiljde sig genom olika offer – bedrägeri mot bank, privatperson, försäkringsbolag, hjälporganisation och kommun. Rättsfallen tar både upp enskilda individer men också grupper, dessa skiljs dock inte åt utan studeras tillsammans. Fallen är från dömda bedrägerier (bedrägeri och grovt bedrägeri) där straffpåföljden bland annat var fängelse, villkorlig dom och dagsböter. Gemensamt för dessa fall är att även andra åtalpunkter fanns med i domen, såsom bokföringsbrott, trolöshet mot huvudman och bidragsbrott. Som nämndes ovan så har materialet hämtats genom två databaser, Zeteo och Karnov. Karnov är en databas som innehåller svenska lagar med tillhörande lagkommentar och länkar till rättsfall och förarbeten, lagar och domar från EU. I Karnov finns även domar

från tingsrätten, hovrätten och högsta domstolen. Zeteo är liknande Karnov, en databas som innehåller svensk lagstiftning med djupa kommentarer till ett urval av lagarna. Dessutom finns förarbeten, rättsfall, EU-rätt och ett antal tidskrifter. Till skillnad från Karnov så innehåller Zeteo bara rättsfall från hovrätten och högsta domstolen.

	Bedrägerityp	Offer	Material och omfattning
Fall 1	Bankbedrägeri	Bank	Stämningsansökan och dom från Göteborgs tingsrätt – 45 sidor
Fall 2	Investeringsbedrägeri (Ponzibedrägeri)	Privatperson	Stämningsansökan och dom från Uppsala tingsrätt – 128 sidor
Fall 3	Försäkringsbedrägeri	Försäkringsbolag	Stämningsansökan och dom från Helsingborgs tingsrätt – 48 sidor
Fall 4	Bluffakturor	Hjälporganisation	Stämningsansökan och dom från Stockholms tingsrätt – 58 sidor
Fall 5	Fakturabedrägeri	Kommun	Stämningsansökan och dom från Södertälje tingsrätt – 114 sidor

Tabell 1: Sammanställning av valda domar, dess bedrägerityp, offer och materialets omfattning.

4.5 Materialets begränsningar

Ett dilemma som ställs är att varje dom är unik vilket innebär att omfattningen på informationen varierar vilket kan bidra till att en del av materialet är väldigt innehållsrikt medan andra inte bidrar till någonting alls. Detta innebär att författaren fick vara väldigt uppmärksam på detta och försöka få en någorlunda jämn fördelning mellan de olika domarna/materialet. Ett sätt att korrigera denna olikhet i mättnad är att inhämta flera domar inom samma kategori. Detta har däremot inte gjorts i denna studie då materialets avgränsningar och urval minimerade denna ojämlikhet vilket gjorde att det inte var nödvändigt. Då det bara är rättskällor som används finns det en risk att resultatet blir snedvridet, då enbart fall som har upptäckts studerats. Det kan kanske finnas skillnader i tillfällesstrukturen på fall som har upptäckts i jämförelse med oupptäckta fall. Dessutom skiljer sig varje enskilt fall ifrån varandra och därför kan det ske en förändring i tillfällesstrukturen dem emellan. Inom ramen för denna uppsats så fanns det inte möjlighet att studera ännu fler rättsfall eftersom det fanns en tajt tidsram och varje fall krävde omfattande bearbetning. Med detta i åtanke så har studien lyft fram eventuella svårigheter som kan uppstå med materialet, men genom en medvetenhet i hanteringen av detta kan kvaliteten öka. Det är viktigt att materialet kan mäta det som studien avser att undersöka, därför är det viktigt att kunna granska validiteten. Materialet i form av domar kan alltså mäta det som studien avser att göra, studien kan därför antas ha en hög validitet (Yin, 2014; Marshall & Rossman, 2011).

4.6 Etiska aspekter

Oavsett vilken eller vilka metoder som används så finns det alltid etiska aspekter att ta hänsyn till, andra infallsvinklar och förbättringar som kan göras. Genom att använda dokumentanalys och sekundärkällor som material kan det både finnas fördelar och nackdelar (Denscombe, 2010). Fördelarna med domar och stämningsansökan som källa är att de är lättillgängliga och har framställts inom de offentliga. Rättsväsendet har framställt materialet i denna studie, vilket gör att de har en hög trovärdighet. Däremot är de inte framtagna för studiens ändamål och kan vara vinklade utefter rättsväsendets organisation och intressen och att detta därför bör beaktas, detta innebär inte nödvändigtvis att materialet är fel (ibid). Eftersom de är offentliga och tillgängliga för alla så är de också kostnadseffektiva. Då det är någon annan än forskaren själv som har framställt materialet få denne förlita sig på sekundärkällor och att informationen därmed ibland kan vara begränsad. Ett annat problem är att det kan finnas utrymme för tolkningar i materialet, beroende på vem det är som använder dessa, vilket också är viktigt att lyfta fram (ibid). Däremot är det bekvämt för författaren då det sparar mycket tid och fokus kan läggas på annat än materialinsamlingen. Då domar används kan informationen som hämtas vara känsliga för den specifika individen som står namngiven i domen. Därför har författaren till denna studien valt att inte aktivt skriva ut namn på de tilltalade personerna eller bolagen (eller motsvarande). Däremot är det en offentlig handling vilket gör att vem som helst kan få ta del av informationen.²

² Detaljerade referenser till citat och övriga uppgifter kan erhållas från författaren.

5. Empiri, resultat och analys

I detta kapitel kommer en beskrivning av olika bedrägeriers tillfällesstruktur att lyftas fram, beroende på vilka som är offren. En presentation av varje tillfällesstruktur kommer att göras, kopplat till olika offer, följt av en sammanställning av dessa. Inledningen i varje del kommer att bestå av en inledande kort beskrivning av det aktuella rättsfallet så att det blir enklare att få en överblick och förståelse över processen. Därefter kommer de olika bedrägeriernas tillfällesstrukturer att presenteras. I slutet av varje underkategori kommer detta sedan kort att diskuteras. Nedan följer även en sammanställande tabell över rättsfallen som används i denna studie.

	Dom, laga kraft	Tidsperiod, månader	Kön	Född	Totalt antal tilltalade	Relation	Andra stora åtalpunkter i målet	Belopp i miljoner kronor
Fall 1	2016, november	16 månader	Kvinna	1959	4 stycken	Familjevän/kollega, familjemedlemmar	Trolöshet mot huvudman, bokföringsbrott	6,3 miljoner
Fall 2	2016, december	60 månader	Man	1961	1 styck	-	Bokföringsbrott	65 miljoner
Fall 3	2013, april	6 månader	Man	1973	2 stycken	Kärleksrelation	Överträdelse av kontaktförbud	0,4 miljoner
Fall 4	2010, maj	Mer än 105 månader	Man	1952	3 stycken	Arbetsbekanta	Trolöshet mot huvudman, bokföringsbrott	Över 6 miljoner
Fall 5	2016, oktober	19 månader	Kvinna	1971	5 stycken	Familjemedlemmar	Häleri, dataintrång	6,7 miljoner

Tabell 2: Kort kännedom om de olika gärningspersonerna i fallen, för kön, född och ålder gäller för den huvudtilltalade. Med relation anses medbrottslingarnas relation till den huvudtilltalade.

5.1.1 Fall 1: Bedrägeri mot bank

Fall från Göteborgs tingsrätt³. Den ekonomiansvarige i bolag P, som sedan 1993 var ett aktiebolag som sålde textilier till detaljhandeln, har under en period mellan augusti 2011 och december 2012 utfört 40 osanna kundfakturor till banken och som sedan har medgivit kreditgivning enligt parternas kreditavtal. Avtalet mellan parterna innebar att banken lånade ut medel till bolaget för deras fakturafordringar. Den ekonomiansvarige (EA) hade även tidigare fört över pengar från bolaget till sitt privata konto för egen vinning. EA ska sedan förmedlat till de övriga tilltalade att bolaget hade likviditetsproblem och var i stora behov av pengar, hon föreslog då att uträtta osanna fakturor till banken. Dessa osanna och oriktiga fakturor uppgick till omkring 6,3 miljoner kronor i belåningsgrad och har orsakat skada för banken. För att minska risken för att de övriga medarbetarna (som inte var inblandade i bedrägeriet) skulle bli misstänksamma utfärdades de osanna fakturorna i en av de tilltalades kunders namn. EA begränsade också upptäckten genom att själv ha kontrollen över bokföringen och de likvida medlen.

³ EA= den huvudtilltalade, de övriga inblandade är medarbetare och medtilltalade. De tre övriga tilltalade är familj, dotter, styvdotter och pappa. Den huvudtilltalade är nära vän till dennes familj.

” [EA] var ekonomiansvarig i bolaget och skötte bokföringen. Hon var anställd i bolaget och extern firmatecknare. [EA] skötte kontakterna med banken och det var hon som hade undertecknat kreditavtalet. Hon hade även undertecknat avtal om kreditlimit och en generell pantförskrivning ” (Göteborg tingsrätt, 2013:17).

I domen framgår det även att de övriga tilltalade accepterade EA:s ställning och litade på att hennes agerande skedde på ett legitimt sätt. De övriga inblandade är familjemedlemmar och nära vän till denne. Den huvudtilltalade har en bakgrund av psykisk ohälsa, med ångestproblematik och depressionstillstånd. Hon har även diagnostiserats som bipolär och har haft stora problem med spelmissbruk.

I detta fall förekommer det flera brister i kontroll i verksamheten, alltså *brist på kapabla väktare*. Detta gäller även gärningspersonernas relation till varandra med familjemedlemmar och nära vänner. En bra väktare för att förhindra brottslighet såsom bedrägeri är att det finns närstående som kan förhindra gärningen genom att agera mot dessa, i detta fall blir det inte möjligt eftersom dessa personer är en del av bedrägeriet. En annan brist inom kontrollen i verksamheten var att redan färdigt underskriva blanketter för pantsättningshandlingar fanns tillgängliga på kontoret som vem som helst kunde ta, det enda som egentligen behövdes göras var att fylla i beloppet. Detta innebar att fakturorna enkelt kunde skickas till banken då de redan var underskrivna av den ansvarige. EA ville ha kontroll för att de övriga inte skulle misstänka att hon fört över pengar från bolaget till sina eget konto och att därför dragit med de andra tilltalade i bedrägeriet. Det är motstridiga uppgifter om vilka som agerade i god tro och därmed inte kände till brottet och vilka som helt var med på bedrägeriet.

”Det har framkommit att [EA] var en mycket nära vän till [...] och hans familj och såväl [...] som [...] och [...] har uppgett att de hade mycket stort förtroende för henne. [...] har även berättat att [EA] var som en extramamma för henne.” (Göteborgs tingsrätt, 2013:17)

Banken blev det *tillgängliga objektet* då bolagen var i kontakt med dem i den dagliga verksamheten och att det därför var naturligt och enkelt för bolaget att skicka de osanna fakturorna (genom kreditavtalet). Dessutom utnyttjade EA sin position i bolaget som ekonomiansvarig men också förtroendet som banken hade genom deras kreditavtal. Banken i sig hade därför inte någon tanke om att det var oriktiga fakturor då deras avtal tidigare fortgått utan problem (sedan i januari 2011) och att det fanns ett förtroende parterna emellan. Detta förtroende utnyttjades sedan av de inblandade till att begå bedrägerierna. EA hade genom sin legitima yrkesställning kunskapen om hur hon kunde göra för att få ut mer pengar till bolaget (och sig själv) och därmed hade hon medlet för att begå handlingarna.

Gällande *rationalisering* visar det tydligt att det förekommer neutraliseringstekniker hos de tilltalade. Alla fyra tilltalade förnekar skada för banken, de hävdar att banken inte har tagit skada eftersom det har haft full säkerhet för sina fordringar (från tidigare fordringar med bolaget), då banken tidigare haft en marginal på 30 procent.

”Samtliga tilltalade har invänt att banken haft full säkerhet för sina fordringar trots de osanna fakturorna, att banken därför inte lidit skada på grund av förfarandet och att det inte heller förelegat beaktansvärd risk för slutlig förlust. De har pekat på att det funnits ett överhypotek i övriga fakturor på 30 procent eftersom endast 70 procent av fakturabeloppet var belåningsbart och att kreditlimiten inte varit fullt utnyttjad vid varje tillfälle. De har även hävdats att värdet av övriga pantsatta fakturor med stor marginal överstigit kreditlimiten eftersom bolagets årsomsättning under 2011 och 2012 uppgått till mer än 50 miljoner kr.” (Göteborgs tingsrätt, 2013:25)

Detta är däremot inte en beskrivning som banken håller med om, då de måste ha en marginal som säkerhet samt att det tidigare fordringarna inte har med de osanna fakturorna att göra och bör därför inte beaktas. Handlingarna har dessutom systematiskt pågått i 1,5 år vilket innebar att detta resonemang kring att banken inte tagit skada inte kan anses vara möjliga då de omöjligt kunnat veta när/om de skulle bli påkomna. Hade de exempelvis blivit upptäckta 10 år fram i tiden så skulle bankens skada definitivt överstiga de tidigare fordringarnas marginal.

Som nämndes ovan så hade de inblandade en relation till varandra genom familjen och familjevänner. Alla andra förutom den huvudtilltalade (EA) var familj (pappa, dotter och styvdotter) medan den huvudtilltalade var nära vän till familjen. EA har då tagit initiativet och gjort att de övriga medlemmarna tillsammans begått handlingarna och att de därför har inlett sin kriminella karriär genom sina *sociala kontakter*. EA däremot har utnyttjat sina kontakter för att göra brottet möjligt, då det inte fanns möjlighet för henne själv att begå detta på egen hand. De övriga tilltalade har agerat i god tro och att deras handlingar inte medvetet var kriminella.

”...å sin sida gjort gällande att det var [EA] som tog initiativet.” (Göteborgs tingsrätt, 2013:19)

”Någon annan slutsats kan inte dras än att det var [EA] som tog det första initiativet till att upprätta osanna fakturor och att de första två fakturorna upprättades utan att någon annan insåg att det var fråga om falska fakturor.” (Göteborgs tingsrätt, 2013:23)

EA har förnekat bedrägerianklagelserna men erkänt att hon fört över pengar till sitt egna konto samt att hon vetat att det förkommit osanna fakturor men att hon själv inte varit delaktig i det. Gällande de övrigas inställning så har en av dem medgett inblandning medan de andra två nekar.

För bedrägeri mot bank visar det att brist på kapabla väktare, ett tillgängligt objekt som gärna förekommer i det vardagliga livet, rationalisering hos gärningspersonerna i form av förnekelse och sociala kontakter som möjliggör gärningen är förutsättningar för att brottet och dess tillfällesstruktur.

5.1.2 Fall 2: Bedrägeri mot privatperson

Fall från Uppsala tingsrätt. Den tilltalade, GZ, har mellan december 2007 och december 2012 vilselett privatpersoner till att investera i hans tradingverksamhet med löfte på en hög avkastning på deras insatta kapital. Han har därmed gjort sig skyldig till bedrägeri mot över

30 personer, där både släkt och vänner är bland offer. Den utlovade avkastningen som hade garanterats kunde inte uppfyllas, och för att inte investerare skulle bli misstänksamma har GZ betalat ut avkastning med andra investerares kapital och på så sätt hållit igång bedrägeriet. Detta är ett så kallat Ponzi-bedrägeri där det redan från början inte riktigt fanns någon tanke med ”verksamheten”, mer än att lura till sig pengar. Det visade sig även senare att GZ själv blivit utsatt för ett bedrägeri där han investerade omkring 55 miljoner kronor i aktier i vad som senare visade sig vara ett bluffbolag, och därmed pressat sina egna investerare till att investera ännu mer.

I tingsrättens dom framkommer det tydligt att flera olika aspekter påverkade fallet. När det gäller brist på *kapabla väktare* finns det egentligen en huvudkategori i detta fall, vilket även hänger ihop med bland annat sociala kontakter (som kommer längre ner i detta avsnitt). Då flera av offren i fallet är släkt och vänner till den tilltalade har bristen på kontroll till viss del varit aktuell. Genom kontakter så har hans verksamhet med trading expanderat och på så sätt har Ponzi-bedrägeriet hela tiden växt. Förutom detta så förkommer det till viss del en brist på insyn i hans verksamhet. Offren hade svårt att misstro GZ då de hade ett stort förtroende för honom och därmed inte kunnat ana att de skulle bli lurade eller blåsta på pengar.

”[GZ] skötte sina utbetalningar och han fick förtroende för denne eftersom det hela fungerade. Han gjorde därför en större investering på kort tid hos [GZ].” (Uppsala tingsrätt, 2016:23)

”... att [GZ] är mycket duktig på kapitalförvaltning, har lång erfarenhet och har mycket stort förtroende.” (Uppsala tingsrätt, 2016:38)

”[GZ] var väldigt förtroendeingivande och sa att det inte fanns några risker. [GZ] sa att han arbetade dygnet runt med dubbla valutapar.” ”[GZ] sa att det gav så bra avkastning så att de skulle kunna vara mer hemma med barnen och sätta dem i privatskolor i Sverige och utomlands som [GZ] har gjort med sina egna barn.” (Uppsala tingsrätt, 2016:82)

Däremot nämns det att GZ försökt hålla verksamheten stängd från investerarna genom att inte ge dem någon större insyn, genom att bland annat undanhålla siffror och bara på hans villkor skicka ”bekräftelser” på att verksamheten var lönsam. Detta kunde ske genom att han mejlade Powerpointpresentationer eller underlag på bankutdrag. Detta för att minska insynen så att enbart han hade kontroll över verksamheten, det var nödvändigt då investerarna inte skulle bli misstänksamma. Främsta offren i fallet är gärningspersonens släkt, vänner och vänners vänner. De blev offer eftersom de på något sätt hade hört gott om GZ:s verksamhet och att en investering gav bra avkastning för dem. De valdes därför på grund av hans förtroende och goda rykte, vad de inte visste vara att avkastningen som utbetalats till dem var från andra investerares belåningar. Denna ställning utnyttjade sedan GZ. Även om intentionerna från hans sida skulle vara goda så pressades och övertygades de att investera. Däremot så uppfattades denna press från GZ inte som något påtryckande, utan han lade fram det på ett förtroendegivande och övertalande sätt. Genom hans utnyttjande av förtroende blev de därmed hans *tillgängliga objekt* – framförallt i form av värde och tillgänglighet.

”...[GZ], skickade denne, för att lugna dem, över ett antal rapporter från valutatrading och en PowerPoint med ett diagram om oljeaktiers värdeutveckling från februari 2011 till oktober 2012. Diagrammen visade att antalet aktier hade stigit till 850 000 stycken och att värdet var 12 milj. euro. Med diagrammen ville [GZ] visa hur stort kapital han hade och att de inte skulle behöva oroa sig.” (Uppsala tingsrätt, 2016:14)

”För att få in mer pengar till verksamheten har [GZ] uppmanat de som inte hade något kapital att låna upp pengar i banker och kreditinstitut för att investera hos honom mot löfte att han skulle betala hälften eller mer av räntorna på dessa lån. För att visa långivarna/investerarna hur snabbt deras investering växte har han på förfrågan skickat ut sammanställningar eller ”kontoutdrag” som visar hur räntan läggs till det investerade kapitalet och att denna värdetillväxt inte påverkades av de eventuella uttag som gjordes.” (Uppsala tingsrätt, 2016:9)

Gällande *rationalisering* så framställde han dock sig själv som en godhjärtad person, som ville hjälpa andra människor från ”ekorrhjulet” så att deras ekonomi kunde bli stabil – genom att erbjuda dem en hög avkastning på deras investeringar.

”[GZ] sa att han ville hjälpa människor att komma ”ut ur ekorrhjulet” genom att han kunde hjälpa dem att tjäna pengar genom sin trading. Han fick inte intryck av att [GZ] själv ville tjäna pengar på investeringarna men det gick bra för honom ändå. [GZ] är lite för godtrogen och tror det bästa om folk. Han tyckte att det fanns en risk för att [GZ] blev utnyttjad av andra och det var den enda farhågan hade.” (Uppsala tingsrätt, 2016:20).

Ett problem var att GZ i vissa lägen var för snäll och hade svårt att säga nej, därför satte han sig i situationer som senare får stor påverkan. Exempelvis genom att hela tiden investera mer aktier i ett bluffbolag – där han investerade närmare 55 miljoner kronor. Därmed blev han själv utsatt för ett bedrägeri, där han blev pressad på att investera mer för att kapitalet inte skulle gå förlorat eller låsas under en längre tid. I och med detta blev GZ pressad och uppmanade då sina investerare att ytterligare låna ut pengar. Genom att han visade ett gott förtroende och var en duktig talare investerades mer i hans verksamhet. En viss form av förnekelse förekommer också i hans resonemang, då han skyller på att verksamheten dels gick dåligt på grund av att investerare krävde tillbaka pengar för tidigt och att det därför inte gick att investera på så lång sikt som behövdes, det var alltså inte hans fel. Han skyller dessutom mycket på en tradingalgoritm (som han köpt för 53 000 euro) och att han inte fått utbildning i detta vilket hade en stor betydelse på verksamheten dåliga avkastning. Denna algoritms som han själv säger att han inte förstår. Det framkommer även i domen att GZ hade höga ambitioner med sin verksamhet och att banker inte gick att lita på – det var mer säkert att investera hos honom. Han själv berättar att andra kom till honom för att de ville investera i verksamheten och hjälpa honom med detta, medan vittnen berättare att så inte alltid var fallet.

”[GZ] framhöll sig själv som oerhört skicklig och kunnig på området och sa vid flera tillfällen att man inte kunde lita på banker och börser.” (Uppsala tingsrätt, 2016:11)

”[GZ] var väldigt charmig, hade ett smittande sätt och det var lätt att förledas att tycka det han sa var bra.” (Uppsala tingsrätt, 2016:11)

Det var sant att han inte jagade investerare utan att de kom till honom, men att han sedan övertygade dem om att verksamheten var säker och garanterade vinst. Även där lyckades GZ sälja in sig genom sin charm och förtroende. Genom hans kontakter fick han tillgång till fler investerare och att de sociala kontakterna därmed har haft en stor betydelse

”Systemsonen berättade att han hade haft kontakt med [GZ] under ett par år, att denne höll på med trading av något slag och att det gav hög avkastning. Han fick höra att det hade fungerat bra för flera av hans släktingar och att de hade fått de pengar som utlovats av [GZ]” (Uppsala tingsrätt, 2016:17)

”Han kom i kontakt med [GZ] genom en person på ett företag som hade lagt golv på hans altan.” (Uppsala tingsrätt, 2016:23)

”Allteftersom kontaktade fler och fler honom och ville vara med genom att låna ut pengar till honom. Det var hans vänner och han ville hjälpa till. Genom att investera tillsammans och handla långsiktigt skulle han och hans vänner kunna få ett bättre liv. Han ville främst hjälpa sina vänner och om det blev pengar över skulle han också tjäna pengar.” Uppsala tingsrätt, 2016:29)

”Under 2008 tog fler vänner kontakt med honom för att låna ut pengar så att de tillsammans kunde investera.” ”Han har aldrig själv kontaktat folk och försökt förmå dem att låna ut pengar till honom.” (Uppsala tingsrätt, 2016:32)

GZ hade tidigare bara en trafikförseelse i belastningsregistret men levde annars ett välordnat liv. Han förnekar anklagelserna för bedrägeri och hävdar att han hade för avsikt att betala tillbaka lånen/investeringarna på lång sikt. För bedrägerier mot privatperson framkommer det att alla fyra faktorerna för tillfällesstrukturen var aktuella: kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter.

5.1.3 Fall 3: Bedrägeri mot ett bolag/försäkringsbolag

Fall från Helsingborgs tingsrätt. Den huvudtilltalade (H) har genom vilseledande information försökt förmå två försäkringsbolag att betala ut försäkringsersättning för två utbrända bilar. Det framkom sedan att H själv har anlagt bränderna eller förmått kontakter till denne att bränna ner bilarna för att få ut försäkringsersättning. Den första bilen brann i januari 2012 och den andra i juni samma år. Båda bilarna i fråga har precis innan bränderna legat ute för försäljning då det förelåg ekonomiska svårigheter för de tilltalade, bilarna blev inte sålda och kort därefter var de totalt nedbrända. H nekar till delaktighet medan dennes tidigare sambo och medtilltalade (M) har erkänt att H brände ner bilarna och att hon själv efter detta skickade in skadeanmälan till försäkringsbolagen. Fallen bygger därför mycket på M:s vittnesmål och erkännande. Bilen som brann i januari fick de tilltalade också utbetalt ersättning för, medan försäkringsbolaget reagerade över den andra bilen och startade då en utredning. Intressant nog så fanns det en bensindunk med bensinrester i den ena bilen, trots att det var en diesebil. Bilen hade heller inga brytmärken och var låst (även om branden startade inne i kupén). Den huvudtilltalade hade tidigare missbruksproblem med droger och alkohol samt spel och pengarproblematik.

”Natten till den 8 januari 2012 var hon hemma med sina barn. Vid kl. 02.00 fick hon ett SMS-meddelande med texten ”Nu är det gjort”. Hon misstänkte då att [H] hade satt eld på bilen.” (Helsingborgs tingsrätt, 2012:11)

Tillfällesstrukturen för detta försäkringsbedrägeri skiljer sig en del från de andra bedrägerityperna. Det finns en viss svårighet med att identifiera vissa aspekter, såsom sociala kontakter och brist på kapabla väktare. *Kapabla väktare* vid försäkringsbedrägeri kan förslagsvis vara försäkringsbolagens gemensamma system, GSR. Detta system registrerar alla försäkringsbolags skadeärende med bland annat datum och försäkringstyp (bilförsäkring, hemförsäkring etc.). Om en person har haft många skador så reagerar systemet och skickar ut en varning. Däremot så är brottet redan påbörjat då och hjälper egentligen bara till så att brottet inte ska bli fullbordat eller förbli oupptäckt. Utöver detta så kan en kapabel väktare vara familj och vänner. I detta fall så finns det ingen klar bild på vilka som är de kapabla väktarna och just därför så brister detta. Den huvudtilltalade lyckades också få med den medtilltalade (flickvännen) till att skicka in falska handlingar till försäkringsbolaget och på så sätt gjort henne medskyldig. Däremot hade hon aningar om att det var H som hade bränt ner bilarna och agerade då avsiktligt. Varför flickvännen agerade på detta sätt kan diskuteras, men det är inte helt orimligt att det kan handla om lojalitet eller en beroendeställning till pojkvännen.

När det gäller *rationalisering* så framgår det inte alls i domen. Vilket till viss del även gäller *sociala kontakter*, förutom att den medtilltalade hade en kärleksrelation till den huvudtilltalade. Han bidrog till att hon begick den brottsliga handlingen, även om det inte fanns något tvång eller hot och hon gjorde därmed ett val att begå handlingen. De båda ville bli av med bilarna och då de inte gick att sälja i kombination med att de behövde pengar så ansågs ett försäkringsbedrägeri som ett ”bra” val. Även om H nekar till gärningarna så framgår det i bevisningen att så inte kan vara fallet (vittnesmål och teknisk bevisning).

”Bilen låg ute till försäljning på Blocket från den 31 december 2011. – Aktuell bilbrand var i polisanmälan inledningsvis rubricerad som misstänkt skadegörelse. Polisen kom sedan att rubricera det hela som misstanke om grovt bedrägeri. Misstankarna om grovt bedrägeri uppkom genom uppgifter som framkom i samband med en annan förundersökning. – [H] har sagt till [M] att om bilen inte blev såld skulle han själv elda upp den. Härefter har [M] fått SMS-meddelanden och telefonsamtal från [H] där han erkänt att han har eldat upp bilen.” (Helsingborgs tingsrätt, 2012:8)

”Däremot har [M], som varit medveten om omständigheterna kring bilbranden, agerat gemensamt och i samförstånd med [H] för att felaktigt få ut försäkringsersättning.” (Helsingborgs tingsrätt, 2012:8)

Detta är således också anledningen till att just försäkringsbolagen blev de *tillgängliga objektet/offret*. Gärningspersonerna såg en möjlighet till att bli av med bilarna och att få ut pengar, vilket hela tiden varit målet. Motivet i fråga, pengar, var därför den drivande faktorn till handlingen. Detta kan dock inte anses ske genom rutin i vardagen i samma utsträckning som de övriga fallen, då de egentligen inte haft någon annan kontakt med försäkringsbolagen innan bränderna.

5.1.4 Fall 4: Bedrägeri mot en hjälporganisation

Fall från Stockholms tingsrätt⁴. En högt uppsatt person inom först organisation A och sedan organisation B har under två tidsperioder vid 2000-talet skickat falska fakturor till bekantas bolag för att på så sätt gå med ekonomisk vinning. Det är totalt tre gärningspersoner men där den huvudsakliga gärningsmannen (JD) ledde bedrägerierna. De osanna och oriktiga fakturorna har bestått i fakturor på olika tjänster som aldrig blivit utförda, men som då har blivit attesterade av JD. Perioden för organisation A var mellan 2000 och 2003, medan för organisation B 2004 till 2009. Alla tilltalade var tidigare ostraffade och levde under bra sociala förhållanden.

När det gäller bedrägeri mot en hjälporganisation är det extra känsligt, då organisationen bygger på förtroende från allmänheten och därför är de extra utsatta vid exempelvis bedrägerier. Som nämndes ovan så var gärningspersonen ifråga i en högt uppsatt position vilket gjort att denne har utnyttjat sin ledande chefsposition till att begå handlingen. JD attesterade själv fakturorna som han fått från bekantas företag – som de kommit överens om. Det fanns inte något regelverk för vilka leverantörer som valdes av JD – det kunde var vänners bolag som anlätades. Den bekanta skickade faktura på ”arbetet” som JD sedan attesterade, denne skickade sedan vidare en stor del av pengarna till JD och behöll en mindre del själv. Denna process upprepades sedan under andra tidsperioden men med organisation B istället.

”På grund av det väldigt stora förtroende för [JD] som han hade vid tidpunkten företog han inte några kontroller utöver att [JD] bolag hade F-skattsedel; han kontrollerade sålunda aldrig fakturorna med sina revisorer och eftersom [JD] själv var en del av organisationens ledning fann han inte skäl att ta kontakt med denna” (Stockholms tingsrätt, 2010)

”För honom framstod påslagets storlek därför inte som ovanliga. Han kan inte svara på varför han under [organisation A] behöll 165 250 kr; det var egentligen aldrig meningen att Tryckmedia AB skulle tjäna pengar på arrangemanget, det bara blev så” (Stockholms tingsrätt, 2010)

På organisation A fanns det en controller som skulle meddela om något inte såg rätt ut när det gällde ekonomin. Om detta skulle fungera på ett bra sätt så kan det betraktas som en kapabel väktare, men eftersom det trots allt gick att kringgå anses det istället vara en *avsaknad av kapabel väktare*. En brist var att de inte fanns något speciellt regelverk för upphandlingarna, och att de därmed kunde attestera de falska fakturorna och välja leverantörer fritt. Detta är ett typiskt tecken på en avsaknad av kapabel väktare vilket till viss del har kunnat möjliggöra handlingens genomförande. Nästan alla oriktiga fakturor hade en maximal gräns på 100 000 kronor, vilket dels berodde på attestgränsen hos organisationen och att det därmed inte skulle väcka uppmärksamhet. Det fanns en slags kontroll på organisation B om att samma person inte både kunde kontera och attestera samma faktura, medan detta saknades på organisation A. Trots kontrollen brast det här och JD kunde vid flera tillfällen både kontera och attestera. På organisation B hade JD en attestgräns på 25–30 miljoner kronor. För att inte dra

⁴ Inte haft tillgång till originaldomen och kan därför inte hänvisa till exakta sidorna.

uppmärksam till sig skickades fakturorna främst på sena kvällar och helger - för att hindra att övriga kollegor blev misstänksamma. JD upplevde aldrig att någon var honom på spåren och därmed fortsatte fakturorna. Även detta visar på att det förekom brist på kapabla väktare inom organisationerna – då de kunde fortgå under flera års tid och med flera organisationer.

”Av de under åtalpunkterna 1, 2, 5 och 6 aktuella fakturorna uppskattar han att 20 procent motsvarar utfört arbete och att resterande 80 procent utgörs av rena s.k. luftfakturer; detta gäller såväl [organisation A] som [organisation B]. Det arbete som han fakturerade för och som har utförts genomfördes under sena kvällar och helger. Han bestämde därvid själv uppdrag, pris och tidsåtgång; priset bestämdes genom en av honom gjord skälighetsbedömning. Han har svårt att bedöma huruvida verksamheten hade nytta av det nu ifrågavarande arbetet men han tror att den hade det.” (Stockholms tingsrätt, 2010),

Anledningen till att fakturorna uppkom var för att JD levde ett liv som gjorde att hans lön inte räckte till, trots att den redan ansågs vara hög. Detta drev honom till att initiera bedrägerierna och eftersom han lyckades så fortsatte detta. JD refererade det själv som att han ”levde ett rörligt liv”, han blev desperat och handlade irrationellt. Det var hans egna behov som styrde faktureringen och inte verksamheten. När ekonomin sedan blev bättre så avstannad dessa oriktiga fakturer. JD menade dessutom att organisation A och B inte gick med ekonomisk skada då han avsåg att utföra de fakturerade arbetena framöver. Han förnekade därför skada för organisationerna– vilket kan relateras till ett av Sykes och Matzas (1957) neutraliseringstekniker:

”Han har svårt att bedöma huruvida verksamheten hade nytta av det nu ifrågavarande arbetet men han tror att den hade det. Dock skulle han ha utfört det arbetet inom ramen för sin anställning. Vidare bestämde han sig för att fakturera oavsett huruvida arbetet var till nytta för organisationerna. Anledningen till att de belopp som anges på de flesta av de i målet aktuella fakturorna är jämna beror på att resor inte är gjorda och material inte är inköpt.” (Stockholms tingsrätt, 2010)

Varken generalsekreteraren för organisation A eller organisation B hade kunnat tro att JD skulle kunna begå sådana handlingar, han hade nämligen ett bra förtroende. Det var förtroendet som gjorde att han gick vidare till organisation B efter anställningen på organisation A. JD var däremot hela tiden rädd för att bli upptäckt och blev inte överraskad när polisen grep honom, då bestämde han sig för att berätta allt. Anledningen till att han hamnade på organisation B och organisation A var för att han brann för omvärldsfrågor. Därmed blev organisation A och organisation B det *tillgängliga objektet* – framförallt gällande värde, synlighet och tillgänglighet.

”Annars hade hon emellertid "ett odelat förtroende" för [JD] och hon misstänkte aldrig att han skulle ha gjort något fel.” (Stockholms tingsrätt, 2010)

”Han upplevde att han hade båda organisationernas förtroende; man lyssnade på honom.” (Stockholms tingsrätt, 2010)

JD har erkänt gärningarna medan de övriga två förnekar inblandning. Alla teoretiska utgångspunkter som har nämnts i tidigare kapitel går även att applicera i detta fall. Det finns

ett *tillgängligt objekt* som är organisation A och organisation B, genom JD:s utnyttjande av sin högt uppsatta position. Det fanns en avsaknad av *kapabel väktare* då viss form av kontroll var undermåttlig, exempelvis attesteringen. *Rationalisering* innebar att JD neutraliserade sina handlingar då han tänkte utföra arbetet innan hans anställnings slut. Dessutom utnyttjade han sina *sociala kontakter* med fakturorna till bekantas bolag som därmed hjälpte honom med att begå handlingarna.

5.1.5 Fall 5: Bedrägeri mot kommun

Fall från Södertälje tingsrätt. Kommun A hade mellan juli 2012 och januari 2014 betalat ut närmare 6,7 miljoner kronor till ett bolag som stod för hemtjänsten i kommunen. Det visade sig sedan att de redovisade arbetstimmarna som har fakturerats till kommunen inte stämde och att bolagets verksamhetsansvarige därmed har vilselett kommunen till att betala ut felaktig ersättning och därmed begått bedrägeri. Verksamheten i fråga bedrevs av en familj där den huvudtilltalade (KG) har begått bedrägeri vid 36 tillfällen. Vilsedandet ska bland annat vara att KG oriktigt uppgett uppgifter om bolagets kompetens och organisation. Vilsedandet av de så kallade ”skall-krav” vid kommunens upphandling gjorde att de lurades in i ett avtal med hemtjänstbolaget. KG har inte haft någon avsikt att uppfylla skall-kraven då det bland annat förekommit intygsförfalskningar gällande utbildning (där det enligt upphandlingen krävde att 50 % av de anställda skulle ha undersköterskeutbildning). Bolaget var inte bildat när upphandlingen ansöktes utan skapades och organiserades upp efteråt. Ytterligare brister i form av att ge hemtjänst till bolagsanställdas anhöriga gjordes, vilket i den utsträckningen som skedde i detta fall inte var tillåtet.

Det framgår tydliga att det är en person som varit den huvudansvariga för bedrägeriet och drivit hemtjänstbolaget med hård kontroll. Utåt har det framställts som att en utbildad har varit verksamhetsansvarig medan det i själva verket var KG. Hon har därmed haft full kontroll över de mesta i bolaget och kunnat styra allt åt den riktningen som hon velat – vilket visar på en stor brist av *kapabla väktare*. Under den aktuella tidsperioden har flera olika personer på pappret varit verksamhetsansvariga medan KG har haft kontrollen över verksamheten. KG gjorde bland att scheman, godkände löneutbetalningarna etc. vilket andra i personalen var medvetna om.

”[KG] har även upprättat arbetsscheman för maken [...] och döttrarna [1] och [2] som inte utförts. Trots detta har maken haft en månadslön på 25 000 kr och döttrarna haft en månadslön på cirka 20 000 kr.” (Södertälje tingsrätt, 2016:18)

”[KG] höll i allt. Hon känner inte till om det var anhöriga som var anställda. [KG] var emot det.” (Södertälje tingsrätt 2016:39)

”[...] fick allt underlag från [KG]. Hon hade listor och kvitton i plastpärmar från brukare. Hon knappade in antalet timmar i löneadministration systemet som [KG] sedan godkände.” (Södertälje tingsrätt, 2016:45)

”Det blev väldigt mycket ändringar i schemaläggningen. Det var [KG] som ändrade i schemat” (Södertälje tingsrätt 2016:40)

”[KG] var godkänd som tillförordnad verksamhetsansvarig för [...] från den 15 juni 2012 i avvaktan på att en ny verksamhetschef skulle anställas i bolaget.” (Södertälje tingsrätt, 2016:44)

I detta fall skulle en *kapabel väktare* kunna vara lagstiftningen kring upphandling, som till viss del provocerade fram bedrägeriet, då bolaget och idén framkom genom att KG var missnöjd med hennes mammas kommunala hemtjänsten – vilket även kan kopplas till hennes *rationalisering*. KG såg då möjligheten i lagen om valfrihetssystem (SFS 2008:962) att hjälpa sin mamma och andra äldre till en bättre hemtjänst. Kapabla väktare kan exempelvis vara andra familjemedlemmar men eftersom dessa också var en del av verksamheten och indirekt med på bedrägeriet så brast kontrollen. En annan drivkraft till bedrägeriet skulle kunna vara att KG:s man hade stora skulder då han tidigare haft ett eget företag i restaurangbranschen som resulterade i stora skulder.

Då medlet för bedrägeriet var hemtjänsten och att kommunen är den instans som upphandlar om hemtjänsten blev det naturligt att just kommunen blev offret och därmed det *tillgängliga objektet* i fråga. Då KG:s mamma hade stort behov av hemtjänsten blev detta en rutin i vardagen som gjorde att möjligheten uppkom och som därmed förövaren har kontakt med i det dagliga livet. KG har dessutom tidigare själv arbetat inom kommunen och kände därmed till deras processer och hade då en förståelse och insyn i organisationen. Detta gör kommunen mer sårbar och bidrar till att just de blir ett bra objekt för gärningen. Det är svårt att utesluta kommunen som ett objekt då det är en organisation som bygger på insyn från allmänheten. I detta fall handlar det bland annat om möjlig tröghet och insyn i den kommunala upphandlingen och lagstiftningen.

I domen framgår det även att den huvudtilltalade visar tecken på neutraliseringstekniker och därmed *rationalisering*, främst aspekten kring förnekelse av skada. Hon säger att kommunen inte alls led skada av hennes handlingar då hon försåg kommunen med bra hemtjänst och att de därmed inte hade lidit skada, även om beloppet som kommunen betalt ut överstiger 6,7 miljoner kronor. KG hävdade att hennes agerande var nödvändigt för att brukarna skulle få en bra levnadsstandard.

”[KG] har förnekat samtliga brottspåståenden på såväl objektiv som subjektiv grund. Kommunen har inte vilseletts. Allt arbete som fakturerats har utförts och det har utförts på ett sätt som uppfyller kraven för att brukarna ska komma upp till en dräglig levnadsnivå.” (Södertälje tingsrätt, 2016:15)

”[KG] och medparternas inställning är att [...] kommun fått den hemtjänst kommunen beställt och betalt för. Kommunen är därmed fullt kompenserad och har inte lidit någon skada.” (Södertälje tingsrätt, 2016:20)

”Sedan den 1 mars 2013 får nära anhöriga inte vårda brukare i [...] kommun om inte den personen är anställd att utföra sysslor även för andra brukare. Efter en genomgång har det visats sig att cirka 80 procent av [KG] bolag har utfört hemtjänst av anhöriga till brukarna.” (Södertälje tingsrätt, 2016:17)

Gällande *sociala kontakter* och att social association med brottslingar kan bidra till att individen begår en brottslig handling kan inte styrkas för den huvudtilltalade i detta fall. Däremot har de övriga fyra tilltalade försatt sig i den brottsliga situationen genom social association med KG, därmed går det till viss del att styrka sociala kontakter i detta ärende. Alla fem tilltalade var tidigare ostraffade och levde under välordnade förhållanden. Samtliga tilltalade förnekar anklagelserna.

5.2 Analys och kunskapsanvändning

Genom den tematiska analysen som har använts har fyra olika teman kunnat identifieras som förefaller ha haft en stor betydelse för att möjliggöra brott i studiens olika fall; bristen på kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter. Bortsett från försäkringsbedrägeriet finns det ett tydligt samband mellan brottet och de fyra faktorerna, vilket tydligt går att utläsa ur domarna. Däremot skiljer sig delar av domarnas innehåll åt eftersom varje brott är unikt. Det förekommer viss skillnad i definition av vissa begrepp, exempelvis sociala kontakter. Om det är de sociala kontakterna som leder in individen i den kriminella banan eller om denne rekryterar andra medkriminella genom kontakter. Det förstnämnda har inte kunnat identifierats i denna studie, medan den andra har varit genomgående. Det kan innebära att en tidigare laglydig individ hittar motiv och tillfälle som driver dem till att begå en brottslig gärning, vilket exempelvis var fallet med bedrägeriet mot hjälporganisationen (fall 4). I ungefär hälften av fallen var de huvudtilltalade i belastningsregistret och visade på någon form av allvarligare problematik (spelmissbruk, drogmissbruk, alkoholmissbruk, psykisk ohälsa). Det visade även på en stor påverkan om hur personen i fråga uppfattades av omgivningen, om han/hon hade ett högt förtroende i privat- eller arbetslivet. I fyra av de fem studerade fallen (inte försäkringsbedrägeriet) visade det på att förtroende och position i arbetslivet hade en stor betydelse. I dessa fall har den huvudtilltalade varit antingen högt uppsatt i arbetslivet genom exempelvis chefsposition eller haft kunskap om verksamheten (ekonomichef eller tidigare anställd) eller visat på ett stort förtroende till offren vilket sedan har lett till en utnyttjande från gärningspersonen.

Det fanns som nämnts innan många likheter i tillfällesstrukturerna mellan de olika fallen beträffande bristen på kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter. Angående *brist på kapabla väktare* så har det framkommit att det var av stor betydelse oavsett vilken bedrägerityp det handlade om. Avsaknad av kontroll i verksamheten eller personer som inte agerar som väktare möjliggör ett bedrägeri. Hur den utsatta verksamheten är uppbyggd har stor betydelse för kontrollen, exempelvis hur fakturahanteringen hanteras, attestrutinen m.fl. Inom bank- och finansbranschen brukar det talas om dualitetsprinciper, att människor som arbetar tillsammans också ska bevaka varandra. En individ ska alltså inte ensam utföra olika arbetsuppgifter – så att det alltid finns insyn och kontroll från andra i verksamheten (Engdahl, 2010). Samma princip borde användas i dessa verksamheter för att förbättra kontrollfunktionen och på så sätt minska sannolikheten för att brott uppfattas vara möjliga att utföra. Om arbetare helt utan kontroll kan attestera och kontera sina egna fakturor eller om det finns redan påskrivna fakturor ”in blanco” kan det

bidra till att möjligheten för ett bedrägeri ökar. I dessa fall så skiljer sig verksamheterna från varandra, men det är därför viktiga att verksamheten ser över sin kontroll vid exempelvis fakturahanteringen. Det är svårt, om inte omöjligt att ha full kontroll över en stor verksamhet men att det självklart går att begränsa tillfällena. Som även framkommit i tidigare forskning så kan ett brott ge tillfälle för andra, vilket stämmer överens med fallen i denna studie (se tabell 2 på sidan 25). Alla gärningspersonerna blev i samband med bedrägeridomen fälld för andra brott, såsom bokföringsbrott, häleri, dataintrång, trolöshet mot huvudman etc. Dessutom har social status en stor betydelse och att brist på kontroll av ”barriärerna” i verksamheten påverkar tillfället till att begå brottet (Engdahl, 2008; Engdahl, 2009; BRÅ, 2000; BRÅ, 2016; Alalehto, 1999; Benson et al, 2009; Van Slyke et al., 2016a). Även Alalehtos (1999) resonemang kring att stora komplexa organisationer nästan är omöjliga att helt kontrollera verkar stämma.

Då det inte bara är kontrollen som påverkar bedrägerimöjligheterna så kan små insatser ha en stor betydelse. En annan aspekt som samverkar med kapabla väktare är *tillgängliga objekt*, vilket ofta handlar om offret och att brottet utövas i samband med det vardagliga eller arbetsvardagliga livet. Även här så finns det stora likheter mellan de olika fallen i studien, vid bedrägeriet mot bank så skedde det en pågående kontakt mellan offret och gärningspersonerna i det vardagliga arbetslivet, i Ponzi-bedrägeriet så hade förövaren kontakt med offren genom kontakter i det dagliga livet, hjälporganisationen genom det dagliga arbetet och mot kommunen även där i kontakt genom det dagliga arbetslivet. Det har således visat på en rutin i kontakten med offret och dess verksamhet, detta bidrar också till en större förståelse i hur verksamheten fungerar och gör det då möjligt att ha ”inside” information vilket möjliggör en bra planering av brottet (Cohen & Felson, 1979; Kleemans & De Poot, 2008). Även i denna aspekt skiljer sig försäkringsbedrägeriet från de andra fallen, det framkommer inte alls om de tilltalade hade den kunskapen vad gäller försäkringsbedrägeri som de andra hade för sina offer och verksamheter. Detta visar även att arbetsplatsen i sig kan skapa tillfälle för brottet (Kleemans & De Poot, 2008). Brottstillfället beror därför på ens vardagliga eller arbetsvardagliga aktiviteter, detta kan däremot ifrågasättas gällande försäkringsbedrägerier (ibid). Att brottet därmed skulle ske av en slump är dels motbevisat då de har varit välplanerade och genomtänkta, bortsett från försäkringsbedrägeri där det mer skedde av en ”slump” (ibid). Det har funnits en tanke med brotten och någon form av planering innan dess genomförande, exempel genom att skapa sig en kunskap om den utsatta organisationen, eller köpa ett tradingprogram som skulle underlätta verksamheten (i fallet med bedrägeri mot privatperson).

Den tredje aspekten, *rationalisering*, är också av stor betydelse för tillfällesstrukturen. Att gärningspersonen rationaliserar kring sina handlingar genom att i många fall förneka antingen skada, offer eller ansvar. Det framgår tydligt att dessa tre neutraliseringstekniker förekommer vid bedrägerier, exempelvis vid försäkringsbedrägerier så lyfts det ofta fram som ett offerlöst brott – förnekelse av offer. I det första fallet, med banken, så hävdar de tilltalade att banken inte dragit skada av handlingen då de hade full teckning för beloppen på tidigare fakturor. I fall två, mot privatpersoner (Ponzi-bedrägeriet), sker en förnekelse av ansvar då han fortfarande hade för avsikt att betala tillbaka de utlånade kapitalet och att hans avsikter hela

tiden var att hjälpa sina kunder. I fall tre, med försäkringsbedrägeriet förnekar de att den brottsliga handlingen har begåtts och att de själva är offret i form av två nedbrända bilar. I fjärde fallet med hjälporganisationen förnekar de skada, att de kommer att få teckning för fakturorna och utföra det utlovade arbetet senare. I det sista fallet (fem) med kommunen förnekar de skada för kommunen då de bidragit med bra hemtjänst under den tiden. Alla bedragare har alltså använt sig av någon av neutraliseringsteknikerna som Sykes och Matza (1957) lyfter fram.

Den fjärde aspekten som har stor betydelse för brottets tillfällesstruktur är *sociala kontakter*. Detta kan ha olika betydelser, dels sociala kontakter som gör att individen initierar den kriminella banan genom att ha vänner som är kriminella. Denna sort har däremot inte gått att identifiera i detta arbete, utan istället har det gått att identifiera en annan form av sociala kontakter. Det handlar mer om att den huvudtilltalade använt sina sociala kontakter till att hitta medbrottslingar eller ett lämpligt offer. Sociala kontakter ger alltså även tillgång till lämpliga offer – antingen genom ens privata liv eller arbetsliv. Som Sutherland (1949) lyfter fram sociala kontakter, att det sker genom inläring av beteende eller interaktionen med andra individer som skapar beteendet verkan finnas en sanning i. I de studerade fallen har detta dock inte identifierats i samma utsträckning utan mer i form av medbrottslingarna. Den huvudtilltalade utnyttjade mer sina sociala kontakter till att kunna möjliggöra handlingen – genom ett lämpligt offer eller hitta medbrottslingar. Det har inte gått att identifiera hur eventuella sociala kontakter har påverkat huvudbrottslingen till att begå handlingen på ett sådant sätt som har framgått i tidigare forskning (Engdahl, 2008; Bjørge, 2015). Sociala och teknologiska förändringar kan därmed producera nya brottstillfällen, det behöver däremot inte betyda att ett brott kommer ske då enbart tillfälle motiverar handlingen (Van Slyke et al., 2016a).

I resultatet framgår det också att bedrägeri mot bank, privatperson, hjälporganisation samt kommun alla är arbetsrelaterade brott, vilket innebär att det har skett i samband med bedragarnas yrkesroll (Cressey, 1953). Bedragaren använder då sina kunskaper och kontakter inom arbetslivet för att kunna begå brottet och skapa dess möjligheter, medan med försäkringsbedrägeriet i denna studie inte skett på samma sätt (ibid). Den ekonomiansvarige har exempelvis stor koll och insyn på ekonomin inom verksamheten och har därför kunskap om hur bedrägeriet kan verkställas. För försäkringsbedrägeri är inte detta fallet, utan den kunskapen fanns inte.

Utöver dessa fyra aspekter (kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter) så har förtroende också visat sig ha stor betydelse. Förtroende skulle kunna anses vara en femte aspekt, men så behöver det inte nödvändigtvis vara. Utan förtroendet samverkar med de övriga faktorerna. Exempelvis så bidrar förtroendet till att människor avstår från att kontrollera, vilket var fallet med bedrägeriet mot privatpersonerna, detta skapade därför en brist med de kapabla väktarna. Förtroendet är också en komponent som möjliggör sociala kontakter och därmed skapar tillgängliga objekt i form av lättlurade offer. Enligt Cressey (1953) så är förtroende viktigt för den ekonomiska strukturen, det bygger på förtroende

mellan parter och att det annars hade varit väldigt ineffektivt. Utan detta hade den ekonomiska strukturen att fallerat.

Genom att studera tillfällesstrukturerna på bedrägerier så kan detta sedan användas för det framtida brottsförebyggande arbetet. I fallet mot bank så använde exempelvis bedragarna sig av redan färdigpåkryvna handlingar som gjorde att egentligen vem som helst i bolagen kunde fejka fakturor. Genom att göra om rutinerna i verksamheten och inte ha färdigpåkryvna handlingar kan detta i framtiden förhindras. Liknande i fallet mot hjälporganisationen så kunde bedragaren attestera och kontera sina egna fakturor vilket gjorde att ingen annan hade insyn. Om detta ändras så att en person inte kan attestera och godkänna samtidigt så kan möjligheten också minskas – alltså använda sig av dualitetsprinciper (Engdahl, 2010). Däremot gäller det att personen som ska granska den andra, har en sådan relation att den vågar granska, ifrågasätta och vid behov anmäla för att upprätthålla en bra kontroll. Som det framgår i dessa exempel så kan enskilda åtgärder och kunskap om tillfällesstrukturen leda till att det brottsförebyggande arbetet förbättras och att bedrägerier kan förebyggas. Sen går det självklart inte att förebygga all bedrägeribrottslighet då det alltid kommer finnas enskilda tillfällen för brotten att begås, även om exempelvis kontrollen är hög. Detta resonerar även Van Slyke et al., (2016a) kring, där brottet kan förebyggas genom att reducera tillfället samt att denna reduktion inte automatiskt innebär att brottet förflyttas.

Varför enbart fem fall lyfts fram som grund för resultatet kan kanske ifrågasättas. Däremot är det fler fall som har studerats men som sedan exkluderats på grund av informationsbrist kring brottets tillfällesstruktur. Däremot så har det visat sig att oavsett vilken slags bedrägeri det handlar om eller vilka som är offren så finns det många likheter mellan dem, bortsett från till viss del försäkringsbedrägerier. Det kan bero på att de andra fallen är arbetsrelaterad brottslighet (occupational crime), vilket enligt Sutherlands (1949:9) definition innebär: “a crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation”. Därför är det också möjligt att tala om överförbarhet till andra brott som skett genom liknande omständigheter. En gemensam tillfällesstruktur för de studerade fallen lyfts fram i tabellen nedan:

Bedrägeri mot...	Brist på kapabla väktare	Tillgängliga objekt	Rationalisering	Sociala kontakter
Bank	Ja, brist på kontroll	Rutin i arbetet	Ja, förnekelse av offer	Ja, medbrottsling
Privatperson	Ja, utnyttjande av förtroende	Rutin i arbetet	Ja, förnekelse av ansvar	Ja, offren
Försäkringsbolag	Ej identifierbart vilka brister	Ej iden-tifierbart	Ja, dels förnekelse av ansvar	Ja, medbrottsling
Hjälporganisation	Ja, brist på kontroll och förtroende	Rutin i arbetet	Ja, förnekelse av ansvar	Ja, medbrottsling
Kommun	Ja, brist på insyn/kontroll	Rutin i arbetet	Ja, förnekelse av skada	Ja, medbrottsling
Generellt för bedrägeri	Brist på kontroll och utnyttjande av förtroende	Rutin i vardags- eller arbetslivet	Ja, förnekelse av något slag; ansvar, skada eller offer	Ja, genom medbrottslingen eller dess offer

Tabell 3: Sammanställning av resultatet för tillfällesstrukturerna samt en sammanställning generellt för bedrägerier.

Det finns ett tydligt samband mellan de olika faktorerna, de går till viss del in i varandra. Framförallt gällande kapabla väktare, tillgängliga objekt och sociala kontakter. Det är i och för sig inte konstigt att tillgängliga objekt och kapabla väktare samverkar, då de båda kommer från rutinaktivitetsteorin (Cohen & Felson, 1979). Sedan samverkar även sociala kontakter med dessa två, vilket tydligt har visats i resultatet. Där de sociala kontakterna framförallt har påverkat vilka som är offret eller medbrottslingarna. Rationaliseringen däremot är mer fristående från de andra aspekterna. Däremot har dessa fortfarande en stor betydelse för brottets tillfällesstruktur.

Som framgått ovan finns det många likheter mellan tillfällesstrukturerna på de olika bedrägerityperna. Däremot så sticker försäkringsbedrägeri ut i flera aspekter och detta bekräftas genom domarna. Vad gäller försäkringsbedrägerier har det visat sig vara svårare att identifiera tillfällesstrukturen än för de andra bedrägerityperna – både gällande kunskapen om förfarande, tillvägagångssättet, rationaliseringen, sociala kontakter och kapabla väktare. Rationalisering hos individen sker för att neutralisera sina handlingar, vilken av dessa metoder som används beror på motivet och brottet. Offren blir tillgängliga genom en vardaglig eller arbetsvardaglig kontakt vilket gör att gärningspersonen har stor kunskap om verksamheten eller personerna. Sociala kontakter i den utsträckning att det påverkar vem som är offret eller medbrottslingarna har också visat sig ha en stor betydelse. Individens förtroende och yrkesställning påverkar agerandet från andra och detta kan möjliggöra en brottslig handling. Om gärningspersonen varit straffad tidigare eller inte verkar inte ha någon större betydelse för bedrägerier i denna studie. Gemensamt går det också att säga att sambandet mellan de olika aspekterna tycks samverka för att brottet ska kunna begås och om flera av dessa tas ut ur ekvationen så kan brottet förebyggas. Exempelvis är det svårt att alltid ha full kontroll på verksamheten och därmed alltid ha en kapabel väktare, men att detta inte är helt avgörande för brottet då andra åtgärder kan göras. Genom att förhindra brist på kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering hos gärningspersonen och de sociala kontakterna kan viss bedrägeribrottslighet förebyggas. Det är viktigt att ha i åtanke att varje fall är unikt och att det påverkar utfallet i studien, däremot finns det trots detta fortfarande stora likheter mellan bedrägeribrottens tillfällesstruktur.

6. Diskussion och slutsats

I detta kapitel kommer en vidare diskussion om resultatet och dess överförbarhet att diskuteras. Dessutom kommer en återkoppling till studiens syfte och frågeställningar att göras, och hur dessa kan användas i praktiskt brottsförebyggande syfte. Utifrån detta kommer sedan slutsatsen att lyftas fram och avslutas med ett kort stycke om den vidare forskningen inom ämnet.

6.1 Diskussion

Bedrägerier är en brottsform som har ökat drastiskt den senaste tiden, framförallt sedan i början av 2000-talet. Trots detta har uppklaringsgraden minskat under samma tidsperiod, vilket gör det till ett väldigt aktuellt ämne (BRÅ, 2017a; BRÅ 2018). Syftet var därför att öka kunskapen om brottet och studera hur/om tillfällesstrukturerna skiljer sig åt beroende på vilka som är offren och om det finns generella faktorer för brottets tillfällesstruktur. Följt av hur denna kunskap kan bidra till det brottsförebyggande arbetet för bedrägerier.

När det gäller syftet och frågeställningarna för studien har många intressanta aspekter framkommit. En ökad förståelse över ekonomisk brottslighet och bedrägerier har lyfts fram och därmed skapat en förbättrad kunskap inom ämnet. Som resultatet tyder så framgår det tydligt att det finns många likheter mellan de olika bedrägerierna gällande tillfällesstrukturen. Flera viktiga aspekter som förekommer för bedrägerierna har tagits fram och analyserats; brist på kapabla väktare, tillgängliga objekt, rationalisering och sociala kontakter. Fyra av fem bedrägerityper som har studerats i denna rapport visar på flera likheter, medan en av dessa – försäkringsbedrägerier, skiljer sig åt i vissa aspekter. I den tidigare forskningen som har presenterats tidigare visar det på många likheter till vad som har framkommit i studiens resultat. Exempelvis att individer med hög social status inom sitt arbetsliv begår bedrägerier då de har kunskap om processen, vilket stämde överens med fyra av fem fall. Så var även fallet med arbetsrelaterad brottslighet och bedrägerier (Engdahl, 2008; Engdahl, 2009; BRÅ, 2000; BRÅ, 2016; Alalehto, 1999; Benson et al, 2009). Bedrägerier är också ofta välplanerade och sker inte bara genom att ett tillfälle uppkommer – alltså det kanske inte alltid enbart är ”tillfället gör tjuven” utan mer ”enbart tillfället gör inte tjuven” (Alalehto, 1999). Inom forskningen har det framkommit att det är vanligt att gärningspersonerna för bedrägerier ofta inte är kriminella och tidigare ostraffade. Detta har i denna studie fått blandade resultat då det även förekommer flera som tidigare varit straffade för mindre förseelser – vilket gör att det inte går att dra en ordentlig slutsats om detta. Med detta som bakgrund har både syftet och frågeställningarna i studien blivit besvarade och att det därför går att se likheter och skillnader mellan bedrägeriernas tillfällesstruktur trots att det är olika typer och offer.

För omgivningen är detta en viktig kunskap eftersom det kan bidra till en större förståelse för bedrägerier då egentligen vem som helst kan bli drabbad. Genom denna kunskapen kan därmed individer, företag, kommuner etc. utvecklas så att de kan skydda sig från framtida bedrägerier och därmed på lång sikt förebygga brottet så att de minskar i omfattning samt att

uppklaringsgraden kan öka. Om det inte finns en förståelse för brottet så är det svårt att komma med åtgärder till att förebygga dessa, därför är första steget att få denna förståelse och därefter arbeta vidare med att minska tillfällena. Om det finns kunskap om tillfällesstrukturen kan både generella och specifika åtgärder lyftas fram. Hur vi ska skydda oss, exempelvis genom att öka kontrollen i verksamheten eller vara mer medveten om riskerna vid privatlån/investeringar och hur vi ska agera om vi blir drabbade (ta in och spara alla uppgifter). Detta är viktigt då egentligen vem som helst kan begå ett bedrägeri, även personen som står dig nära och du har ett högt förtroende för. Däremot ska du självklart inte leva i "skräck" om att någon kommer lura dig, men att göra en enkel riskanalys över handlandet skadar inte.

Den första återkommande aspekten för brottets tillfällesstruktur, bristen på kapabla väktare, är en faktor som möjliggör ett bedrägeri. När kontrollen i verksamheten eller hos personen brister skapar detta ett tillfälle för gärningspersonen. Personerna i bedragarens omgivning påverkar dess agerande, om dessa är delaktiga i individens liv kan ett brott hämmas genom deras närvaro – men det kan också bidra till brottet om de exempelvis är delaktiga i brottsligheten. Bristen på kapabla väktare är därför en viktig faktor för bedrägeri som brottslighet och kan därmed både hämma eller uppmåna handlingen beroende på om det finns kapabla väktare eller om det finns brist på kapabla väktare i individens omgivning.

Den andra faktorn, tillgängliga objekt, har också en stor påverkan då det spelar stor roll vilket offret är. Hur offret väljs är ofta beroende av bedragarens vardagliga eller arbetsvardagliga rutin och har därför någon form av relation till offret. Det kan vara ett objekt som personen har daglig kontakt med i verksamheten och därmed har en bra kunskap om dess rutiner vilket också underlättar handlingen genomförande. När det inte är arbetsrelaterad brottslighet sker fortfarande brottet i rutinen och kan därför vara vänner eller bekanta, alternativt myndigheter eller företag som förekommer i vardagslivet. Vid ett bedrägeri är det därför inledningsvis viktigt att se på offrets rutin och vilka de har kontakt med och därefter koppla ihop dem med bedragaren. Detta kan därmed hjälpa till att få upp antalet lösta bedrägerier då det klarligen finns ett mönster mellan många av dem. Forskningen om rutinaktivitetsteorin har därmed visat vara av stor betydelse – även om innovation och tekniska förändringar har skett så visar den på god tillförlitlighet. Sannolikheten för att gärningspersonen kan identifieras och åtalas kan tänkas vara högre i de fall där förövaren och offret är bekanta med varandra än i de fall där relationen är anonym. Det kan dock leda till att offer avstår från att anmäla om det är en bekant förövare, framförallt gällande mindre summor pengar. När det gäller större summor av pengar så är det inte rimligt att avstå en anmälan då det påverkar offret mycket. Detta kan även påverka studien materialmässigt, om varför det i flera av fallen visat på en relation mellan offret och förövaren.

Den tredje faktorn, rationalisering, förkommer det neutraliseringstekniker där förövaren kan lägga bort skulden av handlingen från sig själv. Genom förnekelse av skada, ansvar eller offer har bedragare förnekat att deras handling är fel och att moralen därför accepterar gärningen. Rationaliseringen om vad som är rätt och fel för individen behöver därför inte ifrågasättas av personen. I tre av fem fall så förekom det förnekelse av ansvar vilket verkar vara den

vanligaste neutraliseringstekniken för bedrägerier. Det innebär mestadels att individen anser att det inte var deras fel att bedrägerier skedde – utan att de hade goda avsikter och att bedrägeriet egentligen skedde av en slump. I den två övriga fall så var ett av dem förnekelse av offer och den andra förnekelse av skada, då resonemanget var att offret egentligen inte skadades av handlingen och att det därför var mer ”okej” att begå handlingen. Denna rationalisering som individen använder sig av har därmed också en stor betydelse för ett bedrägeri – oavsett vilken av neutraliseringsteknikerna som används.

Den fjärde och sista huvudfaktorn för ett bedrägeri, sociala kontakter, skapar möjlighet för framförallt medbrottslingar till att bli delaktiga i brottsligheten. I den tidigare forskningen lyfts det mest fram hur kriminella sociala kontakter bidrar till att individen hamnar i den kriminella världen – detta har dock inte kunnat visats i denna studie. Huvudbrottslingens tidigare kontakter med kriminella har varken kunnat visats eller motbevisats i materialet. Däremot har de sociala kontakterna en stor roll för bedrägeribrottsligheten, då de i många fall inte är möjligt för en enskild individ att genomföra handlingen, utan behöver hjälp av en medbrottsling. I fyra av fem fall så var det också genom sociala kontakter, antingen via vardagslivet eller arbetslivet, som den huvudtilltalade kom i kontakt med sina medbrottslingar.

Andra aspekter som förekommer i forskningen och som till viss del har en betydelse för bedrägerier är att varje tillfälle är unikt och att det därför inte är konstigt att tillvägagångssättet skiljer sig åt. Dessutom har det visat sig att ”ett brott ger ofta tillfälle för flera brott” verkar stämma – då alla inkluderade fall i denna studie också har andra åtalspunkter än bedrägerier. Det är exempelvis inte ovanligt med skattebrott och trolöshet mot huvudman i kombination med bedrägeribrottslighet, men också häleri, dataintrång etc. Som Benson, Eck och Madensen (2009) lyfter fram så har denna kunskap en stor betydelse för det vidare brottsförebyggande arbetet men att det också kan innebära svårigheter eftersom många brott skiljer sig åt. Den tidigare forskningen kring tillfällesstrukturen för ekonomisk brottslighet har visat sig även stämma bra överens med bedrägeribrottsligheten. Det är positivt att bedrägeribrottsligheten till viss del kan appliceras på övrig ekonomisk brottslighet eftersom detta styrker överförbarheten mellan brottskategorier. Genom att göra det applicerbart på bedrägerier så vidgas kunskapen inom området. Detta gör också att resultatet är möjligt att överföra till andra typer av bedrägerier.

Vad denna information sedan praktiskt säger är att det bidrar till en förståelse för brottet och detta kan sedan användas för att bland annat förebygga brottet eller öka andelen uppklarade brott. Detta är viktigt eftersom alla kan drabbas och det kan vara förödande för individer som förlorar sina besparingar, företag som går i konkurs eller kommuner och staten vars skattepengar förloras – vilket i sin tur påverkar samhället i stort. Dessa förlorade skattepengar som annars kunde gå till en förbättrad sjukvård eller annan välfärd. Både forskare och staten har under de senaste åren börjat inse vad för konsekvenser som kan bli av bedrägerier vilket är en bra start – en förståelse som exempelvis sedan kan leda till brottsförebyggande åtgärder. Däremot finns det fortfarande mycket som kan göras för att skapa en större trygghet hos allmänheten. För en sådan brottslighet som tidigare inte varit särskilt omfattande men efter

bland annat teknologisk utveckling möjliggjort fler tillfällen för brott är ett problem som behövs få bukt på – såsom bedrägeri och annan ekonomisk brottslighet.

Det är svårt att kontrollera hur resultatet i studien förhåller sig till liknande studier – då det inte förekommer andra studier där bedrägeriers tillfällesstruktur jämförs. Däremot som nämnt tidigare så visar det på många likheter med annan forskning kring tillfällesstruktur och ekonomisk brottslighet eller white-collar crime.

6.2 Slutsats

Tillfällesstrukturen i studiens olika bedrägerifall har visat sig ha många likheter med varandra, men det finns också skillnader fallen emellan – framförallt gällande försäkringsbedrägeri. Fyra huvudteman har identifierats vilket mer eller mindre stämmer överens med alla fem bedrägerityperna. Vid *kapabla väktare* har resultatet visat att en brist på kontroll i den drabbade verksamheten förekom i alla fallen, det kan handla om attesträtten eller färdigsignerade dokument eller avsaknad av en väktare i exempelvis form av familjemedlem. *Tillgängliga objekt* har det kunnat identifierats vid alla förutom försäkringsbedrägeriet. Vid de övriga fallen har det skett i form av rutin i antingen det vardagliga livet eller arbetsvardagliga livet. Även för *rationalisering* så förekom det i alla av de fem studerade fallen. Någon av neutraliseringsteknikerna har använts, antingen förnekelse av skada, förnekelse av ansvar eller förnekelse av offer. Det sista temat, *sociala kontakter* har också kunnat identifierats i alla studerade fallen, men framförallt så har det varit genom medbrottslingar som har rekryterats genom att den huvudtilltalade kände dessa, antingen genom kontakter i arbetet eller genom familj. Andra aspekter som till viss del hänger ihop med de tidigare nämnda faktorerna och som har påverkan för tillfällesstrukturen är individens sociala status och förtroende. Genom att exempelvis utnyttja sin sociala status och förtroende i arbetslivet (eller privat) kan brist i kontroll uppkomma, och därför skapa ett brottstillfälle. Dessutom kan sociala kontakter i detta avseende skapa de tillgängliga objekten i form av lättlurade offer. De flesta bedrägerier har också förekommit i arbetslivet (alla förutom vid försäkringsbedrägeriet) och att det har en stor betydelse för vilken ställning individen har där. Det är självklart viktigt att ha i åtanke att andra fall kan skilja sig åt men i denna studie har det visat på ett stort samband mellan de olika bedrägeritypernas tillfällesstruktur oavsett vilka som är offren. Genom att identifiera tillfällesstrukturen för brottet kan detta sedan användas för att förebygga dem, genom att exempelvis ändra rutiner i organisationen eller ha en bättre kontroll i verksamheten. Det är även av stor vikt att studera offrets kontaktkrets eftersom brotten oftast sker i vardagsrutinen – privat eller i arbetet.

6.3 Vidare forskning

Det hade varit intressant att vidare studera olika bedrägeritypers tillfällesstrukturer för att se om samma resultat framgick. Antingen genom att liknande studier görs eller om den expanderas och att fler fall därför inkluderas. Vidare hade det varit intressant att jämföra andra länder med Sveriges resultat för att se om det sker på liknande sätt eller om

förutsättningarna är helt annorlunda. Dessutom kan material i form av intervjuer inkluderas, för att få ytterligare värdefull information som domar kan missa. Det hade också varit intressant att vidare fördjupa sig i begreppen tillfällessökande och tillfällesgripande och utreda varför vissa individer tar tillfället när det uppkommer och varför andra inte gör det – även om förutsättningarna egentligen är detsamma. En annan aspekt som hade varit intressant att studera vidare är förtroendets betydelse för bedrägeriers uppkomst, alltså hur förtroendet etableras och sedan används i bedrägeriet. En sådan kunskap är särskilt viktig eftersom den samtida ekonomin bygger på smidighet och effektivitet, och med hjälp av förtroende och en ökad kontroll riskerar detta att hämma ekonomin.

7. Referenser

Böcker, rapporter, internet och annan litteratur

Alalehto, T. (1999). Motiv eller tillfälle eller både och? I Alalehto, T., Larsson, P. & Korsell, L. (red.). *Ekonomisk brottslighet: En nordisk reader*. (415–426). Lund: Studentlitteratur AB.

Albrecht, W. S., & Albrecht, C. O. (2004). *Fraud examination and prevention*. Mason, Ohio: South-Western.

Benson, M. L., Eck, J. E., & Madensen, T. D. (2009). White-collar crime from an opportunity perspective. I *The Criminology of White-Collar Crime* (pp. 175–193). Springer New York.

Bjørge, T. (2015). *Forebygging av kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ). (2000). *Från storsvindler till småfiffel – teman i internationell ekobrottsforskning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådet (BRÅ). (2004). *Brottsutvecklingen i Sverige 2001–2003*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ). (2016). *Bedrägeri brottsligheten i Sverige: Kartläggning och åtgärdsförslag*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (2017a). *Personer lagförda för brott*. Hämtad 2018-02-19, från <https://www.bra.se/brott-och-statistik/kriminalstatistik/personer-lagforda-for-brott.html>

Brottsförebyggande rådet (BRÅ). (2017b). *Klassificering av brott: Anvisningar och regler*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (2018). *Anmälda brott*. Hämtad, 2018-02-19, från <https://www.bra.se/brott-och-statistik/kriminalstatistik/anmalda-brott.html>

Bryman, A. (2016). *Social research methods* (Fifth ed.). Oxford: Oxford University Press.

Charmaz, K. (2012). The Power and Potential of Grounded Theory. *Medical Sociology online*. 6(3), 2–15.

Cohen, L., & Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608.

Craig, J. M. (2018): Extending Situational Action Theory to White-Collar Crime. *Deviant Behavior*. DOI: 10.1080/01639625.2017.1420444

Cressey, D. R. (1953). *Other People's Money: A Study of the Social Psychology of Embezzlement*. New York: Free Press.

- Dellaportas, S. (2013). Conversations with inmate accountants motivation, opportunity and the fraud triangle. *Accounting Forum: Advancing the Interdisciplinary and Global Connection of Accounting Research*, 37(1), 29–39.
- Denscombe, M. (2010). *Good Research Guide: For small-scale social research projects* (4th ed.). Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Doig, A. (2006). *Fraud*. Portland: Willan Publishing.
- Ekobrott (u.å.). *Om ekonomisk brottslighet*. Hämtad 2018-02-16, från <http://ekobrott.se/om-ekobrott/om-ekonomisk-brottslighet/>
- Engdahl, O. (2008). The Role of Money in Economic Crime. *The British Journal of Criminology*, 48(2), 154–170.
- Engdahl, O. (2009). Barriers and back regions as opportunity structures for white-collar crime. *Deviant Behavior*, 30(2), 115–143.
- Engdahl, O (2010). *Bortom girigheten: Ekonomisk brottslighet i bank- och finansbranschen*. Umeå: Borea Bokförlag
- Friedrichs, D. O. (2010). *Trusted criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. (4th ed). Belmont: Wadsworth Cengage Learning
- Guillot, C. (2013). Opportunity for Fraud. *The Internal Auditor*, 70(4), 43.
- Kleemans, E., & De Poot, C. (2008). Criminal Careers in Organized Crime and Social Opportunity Structure. *European Journal of Criminology*, 5(1), 69–98.
- Klenowski, P. M., & Copes, H. (2012). “Learning the Good With the Bad”. *Criminal Justice Review*, 37(4), 461–477.
- Knutsson, J & Kühlhorn, E. (1980). *När checkbedrägerierna försvann*. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna Förlaget.
- Lokanan, M. (2015). Challenges to the fraud triangle: Questions on its usefulness. *Accounting Forum*, 39(3), 201–224.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2011). *Designing Qualitative Research* (5th ed.). Los Angeles: Sage Publications Inc.
- Morales, J., Gendron, Y. & Guenin-Paracini, H. (2014). The construction of the risky individual and vigilant organization: A genealogy of the fraud triangle. *Accounting, Organizations and Society*, 39(3), 170–194.
- Nylander, J (2017, 12 januari). *Oväntade siffran: Datorbedrägerier ökade mest 2016*. *SVT Nyheter*. Hämtad 2018-02-2, från <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/aldre-luras-fortfarande-online>
- O’Reilly, K. (2009). *Key Concepts in Ethnography*. London: Sage Publications Inc.

- Polisen (2016). *Bedrägeri – lagar och fakta*. Hämtad 2018-02-16, från <https://polisen.se/Lagar-och-regler/Om-olika-brott/Bedragerier/>
- Pratt, T., Holtfreter, K., & Reisig, M. (2010). Routine Online Activity and Internet Fraud Targeting: Extending the Generality of Routine Activity Theory. *The Journal of Research in Crime and Delinquency*, 47(3), 267–296.
- Sampson, R., Eck, J., & Dunham, J. (2010). Super controllers and crime prevention: A routine activity explanation of crime prevention success and failure. *Security Journal*, 23(1), 37-51.
- Schuchter, A. & Levi, M. (2013). The Fraud Triangle revisited. *Security Journal*, 29(2), 107–121.
- Schuchter, A., & Levi, M. (2015). Beyond the fraud triangle: Swiss and Austrian elite fraudsters. *Accounting Forum*, 39(3), 176–187.
- SFS 1962:700. *Brottsbalk*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 1971:69. *Skattebrottslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 2007:612. *Bidragsbrottslag*. Stockholm: Justitiedepartementet
- SFS 2008:962. *Lagen om valfrihetssystem*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Smith, G., Button, M., Johnston, L. & Frimpong, K. (2011). *Studying fraud as white collar crime*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sutherland, E. (1949). *White-Collar Crime*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Svensk Försäkring (2016). *Försäkringsbedrägerier i Sverige 2016*. Stockholm: Svensk Försäkring och Larmtjänst.
- Sykes, O., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670.
- Torny, M. (2014). *Why Crime Rates Fall and Why They Don't*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Van Slyke, S., Benson, M., Cullen, F., & Madensen, T. (2016a). Opportunities for White-Collar Crime. I *The Oxford Handbook of White-Collar Crime* (pp. The Oxford Handbook of White-Collar Crime, Chapter 19). Oxford University Press.
- Van Slyke, S., Benson, M., & Cullen, F. (2016b). Core Themes in the Study of White-Collar Crime. I *The Oxford Handbook of White-Collar Crime* (pp. The Oxford Handbook of White-Collar Crime, Chapter 1). Oxford University Press.
- Warr, M. (1988). Rape, burglary, and opportunity. *Journal of Quantitative Criminology*, 4(3), 275–288.

Wikström, P-O. (2006). Situational action theory. I *Encyclopaedia of criminological theory*. Edited by Francis Cullen and Pamela Wilcox. Beverly Hills, California: Sage Publications Inc.

Wikström, P-O., & Treiber, K. (2007). The Role of Self-Control in Crime Causation. *European Journal of Criminology*, 4(2), 237–264.

Yin, R. K. (2014). *Case Study Research. Design and Methods* (5th ed.), Los Angeles: Sage Publications Inc.

Databaser

Karnov,

<https://pro-karnovgroup-se.ezproxy.ub.gu.se/?key=C0035323436331133F653B463E2639563C0461>

Zeteo, <https://zeteo-nj-se.ezproxy.ub.gu.se/home>

Rättsfall

Göteborgs tingsrätt, målnummer B13575-13 – bedrägeri mot bank

Helsingborgs tingsrätt, målnummer B3703-12 – bedrägeri mot försäkringsbolag

Stockholms tingsrätt, målnummer B9352-09 – bedrägeri mot hjälporganisation

Södertälje tingsrätt, målnummer B311-14 – bedrägeri mot kommun

Uppsala tingsrätt, målnummer B2221-13 – bedrägeri mot privatperson